

Η ΠΙΣΤΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΩΣ ΚΑΝΩΝ ΖΩΗΣ (33-600 Μ. Χ.) (*)

(ΣΥΜΒΟΛΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΗΣ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΤΙΚΗΣ
ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΕΠΙ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ)

ΥΠΟ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ, δ. Θ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑ

Ἡ εὐποιία παρ' ἔθνικοις

Τὸ πνεῦμα τῆς εὐποιίας, εἶναι ἀληθές, δὲν ἦτο ἐντελῶς ἀγνωστον εἰς τὸν Ἑλληνορρωμαϊκὸν κόσμον. Πολλοὶ ἔθνηκοι πλούσιοι ἐποιοῦντο δαπάνας δι' ἔργα σκοποῦντα εἰς τὴν κοινὴν εὐημερίαν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἦτο ἀρκούντως διαδεδομένον. Τοιαῦτα προσφοραὶ διὰ τὴν κατασκευὴν ἰδίως ἔργων κοινῆς ὠφελείας ἦσαν συνήθως ἐκούσιοι, ἀλλ' ἡ κοινὴ γνώμη, ἣν συνεμερίζετο καὶ ἡ Πολιτεία, ἀπῆτει τοῦτο ὡς καθήκον ἐκείνων, οἵτινες εἶχον τὰ μέσα. Οἱ αὐτοκράτορες ἦσαν λίαν γενναϊόδωροι διὰ τοιαῦτα ἔργα, πρῶτος δ' ἐξ αὐτῶν, ὅστις ἔδωκε τὸ παράδειγμα, ἦτο ὁ Αὐγουστος. Πλεῖστοι ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ πολλοὶ ἰδιῶται ὑπῆρξαν ἐπίσης μεγαλόδωροι εἰς προσφοράς. Ἐκ τῶν δωρεῶν τούτων σχολεῖα καὶ βιβλιοθήκαι ἰδρύθησαν καὶ ἐχρηματοδοτήθησαν, ναοί, δημόσια λουτρά, θέατρα, ἀγοραὶ καὶ δημόσια κτίρια ἀκοδομήθησαν, καὶ ἀθλητικὸν ἀγῶνες καὶ ἄλλαι δημόσιαι διασκεδάσεις ὀργανοῦντο χάριν τοῦ λαοῦ. Ἀκόμη καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου αἰῶνος, ὅτε ἤρχισαν νὰ κάμπτωνται τὰ δημόσια οἰκονομικά, ἡ προηγουμένη πρᾶξις συνεχίζετο καίτοι εἰς φθίνουσαν κλίμακα.¹ Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς δημοσίας εὐποιίας ὑπηγόρευον μᾶλλον πολιτικοὶ λόγοι ἢ ἡ ἀντίληψις περὶ ἠθικοῦ καθήκοντος, οὐδέποτε δὲ ἐν τῷ ἔθνικῷ κόσμῳ ἡ φιλανθρωπία εἶχεν ὡς κίνητρον τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν ἄνθρωπον ὡς ἀνωτέραν ἀξίαν, ὡς ἐν τῷ Χριστιανισμῷ.

Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ἐν τῇ πράξει

Ἄπαξ ἡ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ἐξησφάλισεν, ὡς ἤδη ἀλλαχοῦ εἶδομεν, καὶ ἐστερέωσε τὴν θέσιν αὐτῆς ἐντὸς τῆς κοινωνίας, ἡδύνατο ἐλευθερώσας

(*) Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 389 τοῦ προηγουμένου τόμου.

1. K. Latourette, HEC, τόμ. I, σελ. 265. Πλεῖω περὶ τῆς φιλανθρωπίας παρ' ἔθνικοις, ἴρα Dill, Roman Society from Nero to Marcus Aurelius σελ. 196-250, W. Lecky, A History of European Morals, τόμ. II, σελ. 62-81, καὶ Case, The Triumph of the Ancient Church, σελ. 17-21, ἔνθα καὶ παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγὰς.

νά άσκή τήν κοινωνικήν αὐτῆς δράσιν καί νά ἀναπτύσῃ τὰς δραστηριότητας αὐτῆς. Τό χριστιανικόν ἠθικόν ἰδεῶδες ἐκχέον καί διοχετεῦον εἰς τόν κοινωνικόν ὄργανισμόν τῆς ἐποχῆς διὰ μέσου πολλῶν ὁδῶν τήν μεταποιῶν αὐτοῦ δύναμιν μετέβαλε τήν στάσιν τῶν ἀνθρώπων ἔναντι τοῦ συνθέτου κοινωνικοῦ προβλήματος, ἕπερ ἤδη ἤρξατο ἐξεταζόμενον καί ἀντιμετωπιζόμενον ὑπὸ τὸ λαμπρὸν φῶς τῶν ἀρχῶν τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Οὕτως αἱ χριστιανικαὶ ἀντιλήψεις σχετικῶς πρὸς τοὺς δυστυχοῦντας, αἵτινες δυσκόλως θὰ ἠδύναντο νά μεταποιηθῶσιν εἰς πράξιν εἰς μεγάλην κλίμακα ὑπὸ τὸ εἰδωλολατρικόν Κράτος, ἐνσωματώθησαν ἤδη εἰς πλήρες σύστημα φιλανθρωπίας. Τὸ Κράτος, σὺν τῇ ἐπιστροφῇ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς δημευθείσης περιουσίας αὐτῆς κατὰ τοὺς διωγμούς, κατεκύρωσεν ἐπίσης ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τὰς περιουσίας τῶν ἐγκαταλειφθέντων ἐθνικῶν ἱερῶν¹, ὡς καὶ τὴν τῶν ναῶν τῶν αἱρετικῶν². Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπετράπη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ νόμου νά δέχεται κληρονομίας καὶ δωρεὰς ἢ ἀφιερώσεις, ἃς εὐσεβεῖς χριστιανοὶ προσέφερον διὰ φιλανθρωπικοῦ σκοποῦς³. Καὶ αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἦσαν λίαν γενναῖοδωροί, τόσον εἰς τὴν διάθεσιν αὐτοκρατορικῶν χρημάτων πρὸς διανομὴν εἰς τοὺς ἐνδεεῖς⁴, ὅσον καὶ εἰς ὑλικὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἐκκλησίας εἰς περιπτώσεις ἀνάγκης⁵. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀπέκτησεν ἀρκετὰ οἰκονομικὰ μέσα, ἕπερ ἐχρησιμοποίησε διὰ τὴν θεραπείαν τῶν πολλαπλῶν κοινωνικῶν ἀναγκῶν τῆς ἐποχῆς.

Οὐχ' ἤττον, ὀφείλομεν νά σημειώσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ Ἐκκλησία οὐδέποτε ἠμέλησε τὸ φιλανθρωπικόν αὐτῆς ἔργον, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν ἀμέσως προηγηθεῖσαν περίοδον, καίτοι εὕρισκετο ὑπὸ δυσμενεστάτας συνθήκας λόγῳ τῶν διωγμῶν. Ὁ Κύριος καὶ Ἰδρυτὴς αὐτῆς εἶχεν εἶπει: «Τοὺς πτωχοὺς πάντοτε ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν» (Ἰω. 2.8) καί, ἀληθῶς εἰπεῖν, ἡ Ἐκκλησία εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νά ἀντιμετωπίσῃ τὸ πρόβλημα τῶν πτωχῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς. Τὰ πρῶτα αὐτῆς μέλη προῆλθον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς τάξεως τῶν πτωχῶν. Ὑπῆρξεν ἐν κυριολεξίᾳ ἡ «Ἐκκλησία τῶν πτωχῶν». Ἀπόδειξις τούτου εἶναι αἱ ἐξακολουθητικαὶ προτροπαὶ τῶν Ἀποστόλων πρὸς τοὺς συγχρόνους αὐτῶν νά ἀναλάβωσι τὴν μέριμναν τῶν πτωχῶν. Ὁ Παῦλος εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις εἰσηγεῖται εἰς τὰς ἐκκλησίας τῆς Γαλατίας καὶ τῆς Κορίν-

1. Cod. Theod., XVI, 20.

2. Cod. Theod., XVI, 43,52,65 κλπ.

3. Εὐσεβ. Ἐ. Ἰ. X, 2, MPG, 20,845Bεξ. Cod. Theod., XVI, 2.4, Γρηγορ. Ναζηανζ. Ἐπιστ. 6, MPG. 37,121A9: «Πολλοὶ καὶ ὄλων οἰκῶν ἐμποτιομένων εἰς ἐκκλησίας ἠνέσχοντο οἱ δὲ καὶ παρ' ἑαυτῶν πάσαν προήμαντο τὴν περιουσίαν καὶ τὴν καλλιστην ἐπραγματεύσαντο πραγματείας γενέσθαι διὰ τὸ ἐκεῖ πλοῦτον πένητες. Μὴ τοίνυν σπεῖρατε φειδομένως, ἵνα πλουσίως θερίσητε... Πάντα μεθ' ἡδονῆς καὶ φαιδρότητος ἐπίδόντες ἡμῖν ἢ ἀποδόντες ὡς οἰκεῖα τὰ τοῦ Θεοῦ».

4. Ὅρα πλείω ἐν Φ. Κοκουλέ, ΒΒΠ, τόμ. Β (I), σελ. 81/2.

5. Θεοδώρητου, Ἐ. Ἰ. I, 10, MPG.

θου τὸ σύστημα τῶν λογίων ἀνὰ πᾶσαν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος, ἵνα δι' αὐτῶν ἀνακουφίσωσι τὴν πάσχουσαν ἀδελφὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἱεροσολύμων (1 Κορ. 16.1-3). Τὸ πρόβλημα τῶν πτωχῶν ἐγένετο δὲ δεύτερον κατὰ τοὺς διωγμοὺς λόγῳ τῆς δημεύσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας καὶ τῆς τῶν ἰδιωτῶν Χριστιανῶν. Ἐν τούτοις ἀκόμη καὶ τότε ἡ Ἐκκλησία εὔρε τρόπον νὰ ἀποκτήσῃ τὰ μέσα πρὸς συνέχισιν τοῦ φιλανθρωπικοῦ ἔργου αὐτῆς. Αἱ οικονομικαὶ αὐτῆς πηγαὶ κυρίως αἱ προσφοραὶ διὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν, ἐκούσιοι ἐκούσιοι δωρεαί, «τὰ διδόμενα κατ' ἐντολὴν Θεοῦ τῶν δεκατῶν καὶ τῶν ἀπαρχῶν τῶν καρπῶν» καὶ τὰ ἐκουσίως ὑπὲρ τῶν πτωχῶν προσφερόμενα, τιθέμενα εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐπίσκοπου¹, ἔρανοι ἐν τοῖς ναοῖς ἀνὰ πᾶσαν Κυριακὴν, τὴν τοῦ Κυρίου λεγομένην ἡμέραν², καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις³. Εἰς εὐπόρους χριστιανούς καὶ μάλιστα γυναῖκας ἀνετίθετο ἡ ἐπίσκεψις τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν ἐν θλίψεσι καὶ ἀνάγκαις⁴. Μέγα μέρος τῆς ὑπὲρ τῶν πτωχῶν μερίμνης αὐτῆς ἡ Ἐκκλησία ἀνέθεσεν εἰς τοὺς διακόνους, οἵτινες ὤφειλον νὰ ἐπισκέπτονται πάντας τοὺς δεομένους ἐπισκέψεως καὶ νὰ ἀναγγέλλωσιν εἰς τὸν ἐπίσκοπον αὐτῶν περὶ τῶν θλιβομένων καὶ τῶν ἐχόντων ἀνάγκης βοήθειας. ὁ δὲ ἐπίσκοπος, ἐὰν δὲν διέθετεν ὁ ἴδιος τὰ μέσα πρὸς βοήθειαν τῶν πασχόντων, ἐποιεῖτο ἐκκλησίαν πρὸς τοὺς ἀδελφούς καὶ ἐξ αὐτῶν συλλογὴν ποιούμενος, διηκόνει τοῖς ὀρφανοῖς καὶ ταῖς χήραις ἐν δικαιοσύνη⁵. «Ἐκ τῶν δικαίου οὖν κόπου τῶν πιστῶν, παραγγέλλει ὁ συγγραφεὺς τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, τρέφετε καὶ ἀμφιέννυτε τοὺς ὑστερουμένους καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν χρήματα διατάσσετε διακονοῦντες εἰς τοὺς ἀγορασμοὺς τῶν ἁγίων, ρυόμενοι δούλους, αἰχμαλώτους, δεσμίους, ἐπηρεάζομένους, ἤκοντας ἐκ καταδικῆς, διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τυράννων εἰς μονομαχίαν εἰς θάνατον»⁶. Αἱ τοπικαὶ ἐκκλησιαστικαὶ οὐδέποτε ἡμέλουν τὸ καθῆκον τῆς ἀρωγῆς ἀδελφῶν ἐκκλησιῶν ὅπως ἴσχυον πασχουσῶν ἢ ἐν θλίψεσι διατελουσῶν, καὶ μάλιστα εἰς περιπτώσεις διωγμῶν

1. Διδαχὴ, XIII, 3-7, BEH, 2,219/20, Διαταγαὶ Ἀποστόλων, Β, XXV, 2-3, BEH, 2,32/3.

2. Ἰουστίνου, Ἀπολογία I, 67, MPG, 6, 429C6 ἐξ.: «Ὁ ἰεὺς εὐποροῦντες δὲ καὶ βουλόμενοι, κατὰ προαίρεσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ, ὃ βούλεται δίδωσι· καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ προεστῶτι ἀποτίθεται, καὶ αὐτὸς ἐπικουρεῖ ὀρφανοῖς τε χήραις καὶ τοῖς διὰ νόσον ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν λειπομένοις καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς οὔσι καὶ τοῖς παρεπιδήμοις οὔσι ξένοις καὶ ἀπλῶς τοῖς ἐν χρεῖα κηδεμῶν γίνεται».

3. Ὁ Μαρκίων προσέφερε τὸ μυθῶδες διὰ τὴν ἐποχὴν του ποσὸν τῶν 200.000 σηστερίων εἰς τὴν χριστιανικὴν κοινότητα τῆς Ρώμης, ἥτις ἐπέστρεφεν αὐτῷ τούτο, ὅτε οὗτος κατεδικάσθη ὡς ἀρετικὸς. Συχνότατα εἰς περιπτώσεις κοινῶν συμφορῶν ἢ διωγμῶν, οἱ ἐπίσκοποι ἀπετείνοντο πρὸς τοὺς χριστιανούς αὐτῶν, αἱ εἰσφοραὶ δὲ αὐτῶν ἀνήρχοντο συνήθως εἰς ποσὰ λίαν σημαντικὰ. Κατὰ μιαν τοιαύτην εὐκαιρίαν ἐν Καρχηδόνι συνελέγησαν 100.000 σηστερίων (Κυπριανοῦ, Ἐπιστ. 62, MPL, 3,375).

4. E. Oliver, SACC σελ. 33.

5. Διαταγαὶ Ἀποστόλων, Δ' VIII, 4, BEH, 2, 72.

6. Διαταγαὶ Ἀποστόλων, Δ' IX, 2, BEH, 2, 72.

ἡ ἐπιδημικῶν ἀσθeneiῶν. Ὁνομαστὴ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο εἶχε καταστῆ ἡ ἐκκλησία τῆς Ρώμης, ἣτις ἐκέρδησεν ἐπαξίως τὸν τίτλον τῆς «προκαθημένης τῆς ἀγάπης», ὃν ἐπένειμεν αὐτῇ ὁ Θεοφόρος Ἰγνάτιος λίαν ἐνωρίς, περὶ τὸ τέλος τοῦ πρώτου αἰῶνος¹. Πρὸς τὸ τέλος τοῦ δευτέρου αἰῶνος ὁ Διόνυσος Κορίνθου οὐχὶ ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου ἠδύνατό νὰ γράφῃ πρὸς τοὺς Ρωμαίους. «Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ὑμῖν ἔθος ἐστὶ τοῦτο, πάντας μὲν ἀδελφούς ποικίλως εὐεργετεῖν, ἐκκλησίαις τε πολλαῖς ταῖς κατὰ πᾶσαν πόλιν ἐφόδια πέμπειν ὧδε μὲν τὴν τῶν δεομένων πενίαν ἀναψύχοντες, ἐν μετάλλοις δὲ ἀδελφοῖς ὑπάρχουσι ἐπιχορηγοῦντες, δι' ὧν πέμπετε ἀρχῆθεν ἐφοδίω πατροπαράδοτον ἔθος Ρωμαίων Ρωμαῖοι διαφυλάττοντες, ὃ οὐ μόνον διατετήρηκεν ὁ μακάριος ὑμῶν ἐπίσκοπος Σωτῆρ, ἀλλὰ καὶ ἐπηύξησεν»². Ἐκ τοῦ Κυπριανοῦ μανθάνομεν ἐπίσης ὅτι ὅταν ἄγρια ὄρδα καὶ λησταὶ τῶν πέριξ εἰσέβαλον εἰς τὴν Νουμιδίαν, ἡ ἐκκλησία τῆς Καρθαγένης συνέλεξε 100.000 σηστερτίους πρὸς βοήθειαν τῶν πληγείσων ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων ἐκκλησιῶν³. Κατὰ γενικῶς καθιερωθεῖσαν πρακτικὴν, ὅταν ἐκκλησία τις σκληρῶς ἐδοκιμαζέτο ὑπὸ συμφορῶν, προκαλουμένων συνήθως ὑπὸ διαγμῶν, λοιμῶν, λιμῶν καὶ πολέμων, αἱ ἀδελφαὶ ἐκκλησίαι ἔσπευδον εἰς βοήθειαν αὐτῶν.

Ἄλλ' εἶναι ἄξιον ἰδιαίτερας μνείας τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἠθικὴ περὶ καθήκοντος ἀντίληψις τῆς περιόδου ταύτης δὲν περιώριζε τὴν ἀσκησιν τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης εἰς ἀδελφούς ἐν τῇ πίστει μόνον, ἀλλ' ἀπεξέτεινε αὐτὴν καὶ ἔξω τοῦ κύκλου τῶν πιστῶν, εἰς τοὺς ἐθνικούς, οὓς ἐξ Ἰσοῦ ὑπελάμβανε ἀξίους τοῦ χριστιανικοῦ ἐλέους. Καὶ αὐτὸς ὁ διώκτης τῶν Χριστιανῶν Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης, ἀδυνατεῖ νὰ ἀποκρύψῃ τὸν θαυμασμόν αὐτοῦ διὰ τὴν ἀπερίοριστον ἀγάπην τῶν Χριστιανῶν μεθ' ἧς εὐηργέτου ἀδιακρίτως τοὺς πάσχοντας, ὡς ἐμφαίνεται ἀπὸ ἐπιστολῆν αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἀρχιερέα τῆς Γαλατίας Ἀρσάκιον, πρὸς ὃν γράφει: «Ἐπειδὴ γάρ, οἶμαι, συνέβη τοὺς πένητας ἀμελεῖσθαι παρορωμένους ὑπὸ τῶν ἱερέων, οἱ δυσσεβεῖς Γαλιλαῖοι, κατανοήσαντες ἐπέθεντο ταύτῃ τῇ φιλανθρωπία» τρέφουσιν οὐ μόνον τοὺς ἑαυτῶν πτωχοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἡμετέρους⁴. Ὅποιαν δὲ ἐντύπωσιν προὔξει ἡ μετ' ἀγάπης καὶ πρὸς πάντας ἀδιακρίτως ἀσκήσις τῆς φιλανθρωπίας ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, δείκνυται καὶ ἐκ τῆς ἀποπειρας τοῦ Ἰουλιανοῦ νὰ εἰσαγάγῃ τὰς χριστιανικὰς μεθόδους φιλανθρωπίας εἰς τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἀναζωογονηθέντα πρὸς στιγμὴν ἐθνισμόν⁵. Ὁ Διόνυσος Ἀλεξανδρείας περιγράφει τὴν ἐξαιρετον διαγωγὴν τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τὴν διάρκειαν λοιμοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ,

1. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, Ἐπιστολὴ πρὸς Ρωμ., πρόλογος, ΒΕΠ, 2,274.

2. Παρ' Ἐϋσεβίῳ, Ἐ. Ἰ. IV., 23, ΜΡG, 20,388B.

3. Ἐπιστολὴ 62, ΜΡL, 4,375 ἔξ.

4. Ἰουλιανοῦ Ἀποστ. Ἐπιστ. 89, Σωζόμ., Ἐ. Ἰ. V, 16, ΜΡG, 67,

οἵτινες ἐκ πολλῆς ἀγάπης καὶ φιλανθρώπων αἰσθημάτων κινούμενοι ἐπέδειξαν τοιαύτην αὐταπαρνησιν, ὥστε ἐθυσίασαν ἐκουσίως καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν τῶν περιθάλποντες, πλὴν τῶν Χριστιανῶν, καὶ τοὺς ἐθνικοὺς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι πληγέντες ὑπὸ τοῦ λοιμοῦ ἔκειντο ἀσθενεῖς καὶ ἀβοήθητοι, ἢ καὶ ἀπερριμμένοι εἰς τὰς ὁδοὺς ἡμιθανεῖς, ἢ νεκροὶ καὶ ἀκήδευτοι, ἐγκαταλελειμμένοι καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγενῶν αὐτῶν¹. Παρομοίαν εἰκόνα παρέχει ἡμῖν καὶ ὁ διάκονος Πόντιος περὶ τῆς διαγωγῆς τῶν Χριστιανῶν τῆς Καρχηδόνας κατὰ τὸν ἐπισυμβάντα ἐκεῖ λοιμόν, ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κυπριανοῦ². Ἐπίσης, ὡς ἱστορεῖ ὁ Εὐσέβιος³, συνεπεία τοῦ κατ' Ἀρμενίων πολέμου τοῦ Μαξιμίνου, οὕτινος ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἀφάνταστος δυστυχία τοῦ λαοῦ ἐκ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ ἀποθνήσκοντος κατὰ μυριάδας εἰς ἐκάστην πόλιν, οἱ Χριστιανοὶ μόνοι «ἐν τηλικαύτῃ κακῶν περιστάσει τὸ συμπαθὲς καὶ φιλάνθρωπον ἔργον αὐτοῖς ἐπιδεικνύμενοι διὰ πάσης ἡμέρας» ἀνέλαβον τὴν ταφὴν τῶν νεκρῶν καὶ τὴν διατροφὴν καὶ περιθαλψίν τῶν πενήτων καὶ τῶν ἀσθενῶν.

Πόσον μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ στοργὴ καὶ ἡ μέριμνα τῆς πρώτης Ἐκκλησίας περὶ τῶν πτωχῶν καὶ τῶν δυστυχῶν, δείκνυται καὶ ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου τοῦ διακόνου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης Λαυρεντίου, ὅστις, ἐπὶ τῇ διαταγῇ τοῦ διοικητοῦ τῆς Ρώμης ἕπως ἡ Ἐκκλησία παραδώσῃ εἰς αὐτὸν πάντας τοὺς θησαυροὺς αὐτῆς, συνεκέντρωσεν ὅλους τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς πτωχοὺς, οὓς συνετήρει ἡ Ἐκκλησία, καὶ δεικνύων αὐτοὺς εἰς τὸν διοικητὴν εἶπεν εἰς αὐτόν· «Ἴδοὺ οἱ θησαυροὶ ἡμῶν. Λάβε αὐτοὺς καὶ ποιήσον χρῆσιν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ σαυτοῦ»⁴. Τὸ ἐπείσοδιον τοῦτο καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου μνημονευόμενον γεγονός, ὅτι τῷ ἔτει 250 μ.Χ. ἡ χριστιανικὴ κοινότης τῆς Ρώμης συνετήρει δι' ἰδίων μέσων ὑπὲρ τὰς 1500 «χήρας σὺν θλιβομένοις»⁵, παρέχουσιν ἡμῖν ἰδέαν τινὰ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δυστυχῶν καὶ τῶν ἐν διαφόροις θλίψεσι καὶ ἀνάγκαις εὕρισκομένων, οὓς ἐπροστάτευε καὶ συνετήρει ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα. Ἀναρίθμητα δὲ εἶναι τὰ χωρία εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν γραμματεῖαν τῶν πρώτων χρόνων καὶ ἄπειρα τὰ παραδείγματα, ἅτινα ζωγραφίζουσι ζωηρῶς τὴν μητρικὴν στοργὴν, μεθ' ἧς ἡ Ἐκκλησία περιέθαλπε τὰς δυστυχεῖς καὶ ἀπηλπισμένας ἀνθρωπίνας ὑπάρξεις, αἵτινες

Συστηματοποιήσις καὶ ὁργάνωσις τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης

Ἄλλ' ὅσονδῆποτε μέγα καὶ ἂν ἦτο τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῶν πτωχῶν καὶ τῶν δυστυχῶν κατὰ τὴν πρὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου περίοδον ἀνεκόπτετο σοβαρῶς ὑπὸ τῶν εἰδικῶν καὶ ἐξόχως δυσμενῶν συν-

1. Παρ' Εὐσεβίου, Ἐ. Ἰ., VII, 22, 7, MPG, 20,688C.

2. Pontius, De vita et passioni St. Cypriani, C. ix. MPL, 3,1548-9.

3. Ἐ. Ἰ., IX, 8, 14, MPG, 20, 816C-817CD.

4. Ἀμβροσίου, De off. Ministrorum, II, MPL, 16,149.

5. Παρ' Εὐσεβίου Ἐ. Ἰ., VI, 43, MPG, 20,621A9.

είχον πέσει θύματα τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας τῆς ἐποχῆς, καὶ διὰ τὰς ὁποίας πολὺ ὀλίγην συμπάθειαν ἠσθάνετο ὁ ἔθνικὸς κόσμος. θηκῶν, ὑφ' ἧς αὕτη ἐτέλει ἐντὸς τοῦ ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὴν διαχειμένου εἰδωλολατρικοῦ Κράτους. "Όταν ὁμοῦ αὐτὸ τοῦτο τὸ Κράτος προσηλυτίσθη εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ἡ Ἐκκλησία οὐρε πᾶσαν εὐκαιρίαν καὶ ἄνεσιν νὰ ὀργανώσῃ συστηματικώτερον τὸ ἔργον τῆς φιλανθρωπίας. Τὸ Κράτος ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας οὐδεμίαν προσπάθειαν κατέβαλλεν ἐπὶ σκοπῷ καλλιτερεύσεως τῆς καταστάσεως τῶν πτωχῶν, καταλιπὼν τὸ ὅλον ἔργον τῆς ἀνακουφίσεως καὶ προστασίας αὐτῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐπίσκοποι, οἵτινες οὐχὶ σπανίως διέθετον τὴν προσωπικὴν αὐτῶν περιουσίαν εἰς τὴν περιθάλψιν τῶν πτωχῶν, ἐθεωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Κράτους ὡς τὰ μᾶλλον ἔμπιστα ὄργανα εἰς χεῖρας τῶν ὁποίων τὸ Κράτος ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν διαχείρισιν τῆς μερίμνης αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν¹. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὸ Κράτος ἀπέδειξεν ἑαυτὸ ἀληθῶς ἀνεκτίμητον συνεργάτην τῆς Ἐκκλησίας εἰς τὸ κοινωνικὸν αὐτῆς ἔργον. Οἱ αὐτοκράτορες οὐ μόνον ἐνεθάρρουν τοὺς ἐπισκόπους νὰ ἀνοικοδομήσωσι τοὺς ἐκ τῶν διωγμῶν καταστραφέντας ναοὺς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι ἀνήγειρον θαυμάσια χριστιανικὰ ἱερά δι' ἐξόδων τοῦ Κράτους καὶ ἐπροίκιζον αὐτὰ διὰ σημαντικῶν εἰσοδημάτων². Οἱ ναοὶ ἤρχισαν ἤδη νὰ ἐξελλίσσωνται εἰς σπουδαῖα κέντρα οὐ μόνον θρησκευτικῆς λατρείας, ἀλλ' ἐν ταύτῳ καὶ εἰς κέντρα κοινωνικῆς δραστηριότητος καὶ πνευματικῆς ζωῆς ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων. Ἴνα πραγματοποιήσῃ τοὺς ὑψηλοὺς αὐτῆς σκοποὺς ἡ Ἐκκλησία ἀνήγειρε καὶ ὀργάνωσε παρὰ τοὺς ναοὺς οἰκοδομήματα παντὸς εἴδους, ἅτινα ἐχρησιμοποίησε διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἐπιτελειῶν τῆς πνευματικῆς καὶ φιλανθρωπικῆς αὐτῆς δράσεως. Ἰδέαν τινὰ τῆς κατὰ τοιοῦτον τρόπον βαθμηδὸν ὀργανουμένης χριστιανικῆς φιλανθρωπίας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας δυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἐκ τοῦ πανηγυρικοῦ λόγου τοῦ Εὐσεβίου ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν ἐγκαινίων τῆς ἐν Τύρῳ Βασιλικῆς, ἣν ὀκοδόμησεν ὁ Κωνσταντῖνος δι' ἰδίων ἐξόδων καὶ ἐπλούτισε διὰ προσθέτων ἀετὸς τοῦ νεῶ ἐξεδρῶν καὶ οἰκῶν μεγίστων εὐτέχηνως συνεζευγμένων ταῖς πλευραῖς τοῦ ναοῦ καὶ ταῖς ἐπὶ τὸν μέσον οἶκον εἰσβολαῖς ἠνωμένων³. Ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς λέγει, ὅτι ὁ ναὸς τῶν Ἀποστόλων ἐν Κωνσταντινουπόλει περιεβάλλετο ὑπὸ ἐκτεταμένου ὑπαιθρίου περιβόλου,

1. Uhlhorn, CCAC, σελ. 264

2. Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, πλὴν τῆς Βασιλικῆς ἐν Τύρῳ, ὀκοδόμησε τὸν ναὸν τῶν Ἀποστόλων καὶ ἄλλα χριστιανικὰ ἱερά, δι' ἑν ἐκόσμησε τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ. Ἡ μήτηρ αὐτοῦ Ἐλένη ἔκτισε τὸν ναὸν τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἄλλους τοιοῦτους ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἄλλαις πόλεσιν. Ἡ Εὐδοκία, σύζυγος Θεοδοσίου τοῦ II, τῷ 437, μεταβαίνουσα εἰς Ἀγίους τόπους ἐπεσκέφθη τὴν Ἀντιόχειαν δι' ὀλίγον χρόνον. Ἐπιστρέψασα ἔπεισε τὸν Θεοδόσιον νὰ κτίσῃ μεγάλην Βασιλικὴν καὶ δημόσια λουτρά εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν (Ἀμάντου, μν. ἔργ., σελ. 103B. Τόσον ἡ Εὐδοκία, ὡσον καὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Θεοδοσίου Πουλχερία ἀφιέρωσαν τὰ βασιλικὰ αὐτῶν εἰσοδήματα εἰς φιλανθρωπικὰ ἔργα (ἐνθ' ἄν., σελ. 104).

3. Εὐσεβ., Ἐ. Ἰ., X, 4, MPG, 20,868A.

περικλειόμενου ὑπὸ συστήματος ὑποστέγων, κατοικιῶν, λουτρῶν καὶ καταφυγίων διὰ τὴν φρουρὰν μετὰ πολλῆς τέχνης ἠικοδομημένων¹.

Σαφεστέραν ἰδέαν περὶ τῆς περὶ τοὺς ναοὺς ὀργανωθείσης χριστιανικῆς φιλανθρωπίας λαμβάνομεν ἐκ τοῦ διασωθέντος σχεδίου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Πέτρου ἐν Ρώμῃ πρὸ τῆς μετατροπῆς αὐτοῦ εἰς τὸν σημερινὸν ναὸν κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα. Παρομοίας μαρτυρίας ἀποτελοῦσι τὰ διασωθέντα εἰρηπια μεγάλων οἰκοδομημάτων πέριξ παλαιῶν ναῶν ἐν Συρίᾳ (Turmanim, Calet — Serman καὶ ἀλλαχοῦ), ὡς καὶ πληροφορίαι κατεσπαρμέναι εἰς τὰ διάφορα ἔργα ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἄλλων συγγραφέων, ἑλλήνων καὶ λατίνων². Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα, ὡς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν ἑλληνικῶν βασιλικῶν, ἐχρησίμευον ὡς κατηχομενεῖα, κατοικίαι τῶν κληρικῶν τῶν ναῶν, ἐστίαι μετ' ἐπικοινωνουσῶν αἰθουσῶν, ἧ ἐστιατορίων διὰ τοὺς πτωχοὺς καὶ ἄλλα διαμερίσματα διὰ φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς, ἐνθα οἱ ξένοι, οἱ ἀσθενεῖς, οἱ γέροντες καὶ τὰ ὀρφανὰ ἐτύγχανον περιθάλψεως³.

Ἄλλ' ἡ περιθάλψις τῶν πτωχῶν ὑπὸ μορφήν μεμονωμένης ἐκουσίας φροντίδος, ἧ δώρων ἀτομικῶν, ἧ τοῦ ὄλου ἐκκλησιάσματος, ἀπεδείχθη ἀνεπαρκῆς πρὸς ἀντιμετώπισιν τοῦ ὄλου προβλήματος, οὕτω δέ, σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι, ἐγεννήθη ἡ ἀνάγκη τῆς συστηματικωτέρας ὀργανώσεως αὐτῆς. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ περὶ τῶν δεομένων βοηθείας μέριμνα ἤρξατο προσλαμβάνουσα μορφήν διαρκοῦς καὶ ἐπιμελημένης ἐπιστάσεως, ἧτις ὠδήγησε βαθμηδὸν εἰς τὴν συστηματικὴν ὀργάνωσιν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων ἐφωδιασμένων δι' εἰδικευμένου προσωπικοῦ καὶ εἰδικῶν ἐγκαταστάσεων⁴. Διὰ πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου ἡ φιλανθρωπία ὀργανοῦται εἰς ὀρισμένην μορφήν καὶ ὠλοκληρωμένον σύστημα. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος, βεβαίως, καὶ τὸ ἔθνικόν Κράτος εἶχον νὰ ἐπιδείξωσι σποραδικὰς τινὰς πράξεις ἐλέους καὶ συμπαθείας πρὸς τοὺς πάσχοντας, ἀλλ' ἡ συμπάθεια καὶ ἡ καλωσύνη οὐδέποτε εἰς τὸ παρελθὸν εἶχον ὀργανωθῆ εἰς σύστημα ἐνεργοῦ φιλανθρωπίας, ὡς ἐκείνη, ἣν ἐνέπνευσεν ἡ «δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη» Χριστιανικὴ Πίστις.

Εἰς τὴν συστηματικωτέραν ὀργάνωσιν τῆς φιλανθρωπίας συνετέλεσε τὰ μέγιστα καὶ τὸ κύριον τοῦ ἐπισκόπου, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ὁποίου εἶχεν ὑπαχθῆ βαθμιαίως ἡ διανομὴ τῆς πρὸς τοὺς πτωχοὺς βοηθείας. Ὁ ἐπίσκοπος ὅστις μέχρι τοῦδε ἤσκει ἀπλήν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τοῦ ἔργου τῆς περιθάλψεως τῶν πτωχῶν, ἐγένετο ἤδη προστάτης τῶν πτωχῶν καὶ διαχειριστῆς τῶν ἐλεημοσυνῶν. Ἀνώτεροι ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοὶ πλαισιούμενοι ὑπὸ τοῦ καταλλήλου προσωπικοῦ διένεμον εἰς τὰς πτωχὰς τάξεις βοηθήματα εἰς τεραστίαν

1. Εὐσεβίου, Βίος Κωνστ., IV, 59, MPG, 20,1209B.

2. Γ. Σωτηρίου, Χριστιανικὴ καὶ Βυζαντ. Ἀρχαιολογία, I, σελ. 241.

3. Γ. Σωτηρίου, ἐνθ' ἀν., σελ. 238.

4. E. Oliver, SACC, σελ. 55.

κλίμακα. Παρά τὰς συνεχεῖς ἀνταραχὰς τῆς ἐποχῆς ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία κατὰ γενικὸν κανόνα ἀπῆλauen ἀπολύτου σεβασμοῦ, ἀκόμη καὶ ἐκ μέρους τῶν πλέον ἀγροίκων βαρβάρων, καὶ οὕτως ἡ Ἐκκλησία, ὡς προνομοιοῦχος γαιοκτῆμων, διεχειρίζετο πλεῖστα ὅσα μέσα καὶ οικονομικοὺς πόρους διὰ νὰ ἀνταποκρίνηται πλήρως εἰς τὸ φιλανθρωπικὸν αὐτῆς ἔργον¹. Καί, ὡς εὐστόχως παρατηρεῖ ὁ Uhlhorn, «ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χάους τῶν χρόνων ἐκείνων ἡ Ἐκκλησία ἴστατο ὡς ἡ μόνη δύναμις, ἥτις διέφευγε τὴν γενικὴν καταστροφὴν καὶ συνέχιζε τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς, ἀποβάσα τὸ καταφύγιον ὅλων τῶν καταπιεζομένων καὶ πασχόντων. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς συγχύσεως, ὅτε πᾶσα ἄλλη βοήθεια ἀπετύγχανεν, ἡ Ἐκκλησία μόνη ἔτεινε χεῖρα βοηθείας πρὸς τὸν διωκόμενον καὶ περίτρομον λαόν»². Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης καὶ ἐξῆς δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν τὸ φιλανθρωπικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας ἀναπτυσσόμενον εἰς μεγάλα καὶ ἀνεξάρτητα ἰδρύματα, νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα, παρθεναγωγεῖα, γηροκομεῖα, ξενοδοχεῖα κ.τ.τ., ἰδρυθέντα ὑπὸ μεγάλων Πατέρων καὶ ὑπὸ ἀπλῶν Χριστιανῶν. Ὁ Σωζόμενος³ μνημονεῖ τῆς ἰδρύσεως τοῦ πρώτου νοσοκομεῖου ἐν Ἐδέσῃ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ τετάρτου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ Ἐφραίμ τοῦ Σύρου. Ὁ Βασίλειος, ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, ὠκοδόμησεν ἰδίαις δαπάναις τὴν περίφημον Βασιλειάδα (370 μ.Χ.)⁴, συνισταμένην ἐκ μεγάλου ἀριθμοῦ οἰκοδομημάτων, ἐν οἷς ἐστεγάζοντο νοσοκομεῖον διὰ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ ποικίλα ἄλλα ὑπηρεσίαι πρὸς παροχὴν παντὸς εἴδους βοηθείας εἰς τοὺς ξένους, τοὺς πτωχοὺς, τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ὀπωσθήποτε ἐν ἀνάγκαις διατελοῦντας. Ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἰδρύματος τούτου, λέγει «Μικρὸν ἀπὸ τῆς πόλεως πρόβλεθε, καὶ θέασαι τὴν καινὴν πόλιν, τὸ τῆς εὐσεβείας ταμεῖον, τὸ κοινὸν τῶν ἐχόντων τὸ θησαύρισμα, εἰς ὃ τὰ περιττὰ τοῦ πλοῦτου, ἤδη δὲ καὶ τὰ ἀναγκαῖα ταῖς ἐκείνου (τοῦ Βασιλείου) παραινέσεσιν ἀποτίθεται. ἐν ᾧ νόσος φιλοσοφεῖται καὶ συμφορὰ μακαρίζεται καὶ τὸ συμπαθὲς δοκιμάζεται»⁵. Ὁ Βασίλειος ἐβοήθησεν ἐπίσης εἰς τὴν Ἰδρυσιν καὶ ἄλλων νοσοκομείων, καὶ πτωχοτροφείων εἰς τὴν πέριξ τῆς Καισαρείας χώραν⁶, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν ἑξῆς αὐτῶν πρὸς περιθαλάψιν τῶν λεπτῶν, τὸ πρῶτον νοσοκομεῖον ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας γνωστῶν νοσοκομείων τοῦ εἴδους τούτου⁷. Ὁ Χρυσόστομος ἐπίσης, κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ Παλλάδιον⁸, οἰκοδομεῖ νοσοκο-

1. E. Oliver, SACC, σελ. 56.

2. G. Uhlhorn, CCAC, σελ. 264.

3. Ἐ. Ἰ., III, 16, MPG, 67,1092C.

4. Μ. Βασιλ. Ἐπ. 94 MPG, 32,488B.

5. Ἐπιτάφιος εἰς Μασίλειον, 63, MPG, 36,577C.

6. Βασιλείου, Ἐπιστ. 142, 143, MPG, 32,592/3.

7. E. Oliver, SACC, σελ. 62.

8. Βίος Ἰω. Χρυσοστόμου, 5, MPG, 47,20, στ. 42.

μεῖα, ἐν οἷς τοποθετεῖ ὡς προσωπικὸν δύο εὐλαβεῖς πρεσβυτέρους, ἰατροῦς, μαγείρους καὶ ἀνεγνωρισμένης τιμιότητος ἀγάμους ἐργάτας, ἵνα δύνανται ἀπερσιπαστώσως νὰ περιθάλλωσι τοὺς ἐν τῇ πόλει ξένους ἐκείνους, οἵτινες ἐν περιπτώσει ἀσθενείας δὲν θὰ εἶχον τινα νὰ μεριμνήσῃ περὶ αὐτῶν, καὶ τοῦτο διὰ τε τὸ ἀγαθὸν καθ' ἑαυτὸ καὶ τὴν τοῦ Σιωτῆρος δόξαν. Ὁ δὲ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς «πᾶσαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ καθιέρωσε τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τῇ κατὰ Ναζιανζόν, εἰς τὴν τῶν πτωχῶν διακονίαν»¹.

Μικρὸν πρὸ τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου αἰῶνος ἡ Φαβιόλα, εὐγενὴς Ρωμαία κυρία, ἴδρυσε νοσοκομεῖον ἐν Ρώμῃ², πιθανῶς τὸ πρῶτον ὀργανωμένον νοσοκομεῖον εἰς τὴν Δύσιν, ὡς ἔργον μετανοίας, καί, καθὼς λέγει ὁ Lecky, «τὸ δένδρον τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, ὅπερ ἐφυτεύθη διὰ χειρὸς τῆς γυναικὸς ταύτης, ἤπλωσε τὴν σκιὰν αὐτοῦ εἰς ὅλα τοῦ κόσμου τὰ πλάτη, ὑπὸ τὴν ὁποίαν θὰ εὐρίσκωσιν ἀνακούφισιν μέχρι τέλους τοῦ παρόντος αἰῶνος οἱ ὀδυνηρότεροι πόνοι τῆς χειμαζομένης ἀνθρωπότητος»³. Εἰς τὸ νοσοκομεῖον τῆς Φαβιόλας πάσχοντα πρόσωπα ἐκ τῶν τρομερωτέρων παραμορφώσεων καὶ ἀσθενειῶν εὐρισκὸν καταφύγιον καὶ περίθαλψιν. Τοιαύτης στοργῆς δ' ἀπήλαυον ἐκεῖ οἱ ἀσθενεῖς, ὥστε, καθὼς λέγει ὁ Ἱερώνυμος, «οἱ πτωχοὶ ἠύχοντο νὰ ἀσθενήσωσιν, ἐὰν ἐπρόκειτο μόνον νὰ τύχωσι τῆς φροντίδος ταύτης»⁴. Οἱ φίλοι τοῦ Ἱερωνύμου, ἐκτὸς τῆς ἄλλης φιλανθρωπικῆς δράσεως αὐτῶν, κατέβαλον μεγάλαν προσπάθειαν εἰδικῶς πρὸς ἴδρυσιν νοσοκομείων, ἐξ ὧν γνωστὰ τυγχάνουσιν ἐν, τὸ ὅποιον ἴδρυσεν ὁ Παμμάχιος ἐν Πόρτῳ, καὶ ἕτερον ἐν, ὅπερ ἴδρυσαν ὁ Παυλῖνος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θηρεσία εἰς Νόλαν⁵. Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πέμπτου αἰῶνος ἡ Πουλχερία, ἀδελφὴ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου, ἀποδόμησε καὶ ἐπροικοδόμησε διάφορα ἄλλα νοσοκομεῖα ἐν Κωνσταντινουπόλει⁶. Γενικῶς δ' εἶπεῖν, καθ' ὅλους τοὺς μετέπειτα χρόνους, ἰδρύματα τοιοῦτου εἴδους ἠγέρθησαν εἴτε ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, εἴτε ὑπὸ εὐπόρων καὶ εὐσεβῶν Χριστιανῶν εἰς πᾶσαν γωνίαν τῆς ἀχανοῦς αὐτοκρατορίας⁷ πρὸς ἀσκήσιν κοινωνικοῦ ἔργου εἰς ταυτήν κλίμακα, ἣτις ἦτο ἐντελῶς ἀγνωστος μέχρι τοῦδε. Αἱ ἐκκλησιαστικαὶ Σύνοδοι ἐξ ἄλλου ἐνέπνεον τὸ φιλανθρωπικὸν τοῦτο κίνημα, τανίζουσαι τὸ καθῆκον τῶν τε κληρικῶν καὶ τῶν λαϊκῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας νὰ συντηρῶσι, τρέφωσι καὶ ἐνδύωσι τοὺς πτωχοὺς, αἱ προτροπαὶ δ' αὐταὶ ἐτύγγαχον κοινῆς ἀποδοχῆς προσεπικυρούμεναι καὶ ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν πασῶν τῶν πόλεων⁸.

1. Ἴσον τῆς Διαθήκης, MPG, 37,589.

2. Θεοδωρ., Ἐ. Ἱ. V, 19, MPG, 82,1237.

3. Παρὰ E. Oliver, SACC σελ. 62.

4. E. Oliver, ἐνθ' ἄν.

5. E. Oliver, ἐνθ' ἄν.

6. C. Grace, Gesta Christi, σελ. 103.

7. Cod Theod., I, 2. 17. 22.

8. C. Grace, Gesta Christi, σελ. 103.

Πρὸς τούτους καὶ πολλοὶ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας οὐδόλως ὑστέρησαν καὶ εἰς προσφορὰν πάσης φύσεως ἄλλων κοινωνικῶν ὑπηρεσιῶν, οἰκοδομήσαντες μόνιμα μνημεῖα ἐνδεικτικὰ τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ. Εἰς ἐξ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Θεοδώρητος, ἐπίσκοπος Κύρου, ὅστις ἀνήγειρε δημόσια οἰκοδομήματα, στοὰς καὶ λουτρά καὶ γεφύρας καὶ τῶν ἄλλων κοινωνικῶν ἔργων εἰς τὴν πόλιν αὐτοῦ ἐπεμελεῖτο ἐξ ὀδοῦ τῆς Ἐκκλησίας¹.

Τὸ Κράτος ἀνεγνώρισεν ἑνωρὶς τὴν ἀποτελεσματικότητα τῆς φιλανθρωπίας, ὡς αὕτη ἐνηργεῖτο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, γενόμενον καὶ τὸ ἴδιον κήρυξ τῆς χριστιανικῆς φιλανθρωπίας. «Ἡ ἀληθὴς λατρεία», λέγει εἰς τοὺς νόμους αὐτοῦ ὁ Οὐαλεντινιανὸς τῷ 364, «συνίσταται εἰς τὴν βοήθειαν τῶν πτωχῶν καὶ τὴν περίθαλψιν τῶν ἐν ἀνάγκαις»², καὶ ἐπιφορτίζει τοὺς ἐπισκόπους νὰ μεριμνῶσι περὶ τῶν πτωχῶν, ἵνα μὴ καταντῶσιν εἰς ἐπαίτειαν. «Ἄλλοι αὐτοκράτορες ἀνέλαβον ὑπὸ τὴν εἰδικὴν προστασίαν αὐτῶν ὀρφανοτροφεῖα καὶ ἄσυλα ἀσθενῶν³ καὶ διεκήρυττον, ὅτι ἡ ὑποστήριξις τῶν ἀσύλων, τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν πτωχῶν εἶναι εὐσεβέστατον καθήκον⁴. Ὁ Θεοδόσιος ὁ Μέγας διέταξεν ὅπως τὰ ἐκ τῆς χωνεύσεως τῶν εἰδώλων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προελθόντα χρήματα διαθεῶσιν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν⁵, ὁ δὲ Θεοδόσιος ὁ μικρὸς ἀπέστειλεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Ἱεροσολύμων χρήματα πρὸς περίθαλψιν τῶν ἐνδεῶν τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ⁶. Ἦδη ἀπὸ τοῦ 475 ἡ κρατικὴ νομοθεσία ἐπέτρεψε τὰς δωρεὰς καὶ τὰ κληροδοτήματα πρὸς νοσοκομεῖα καὶ πτωχοκομεῖα⁷. Οὕτως οἱ χριστιανικοὶ ναοὶ ἐπλουτίζοντο σταθερῶς ὑπὸ τῶν δωρεῶν καὶ τῶν ἄλλων προσφορῶν τῶν Χριστιανῶν, ἐνῶ οἱ κληρικοὶ, ἐὰν ἠδύναντο νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι εἶχον διαθέσει τὴν περιουσίαν αὐτῶν ὑπὲρ τῶν ἄλλων, ἐτύγχανον εἰδικῶν προνομίων⁸. Ὁ νόμος ἐξηκολούθει παρέχων ἐλευθερίαν εἰς τοὺς βουλομένους νὰ διαθέτωσι τὴν προσωπικὴν αὐτῶν περιουσίαν ὑπὲρ ναῶν, βρεφοκομείων, ὀρφανοτροφείων, γηροκομείων ἢ οἰωνδήποτε ἄλλων παρομοίων ἰδρυμάτων. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῆς συστηματικῆς ὀργανώσεως τῆς δι' αὐτοσυντηρήτων ἰδρυμάτων ἀσχουμένης φιλανθρωπίας. Ὁ Θεοδοσιανὸς Κῶδιξ μνημονεῖ ρητῶς τῶν ἐξῆς φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων: Ξενοδοχείων, πτωχείων ἢ πτωχοκομείων, ὀρφανοτροφείων καὶ βρεφοτροφείων. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰ ἰδρύματα ταῦτα ἀπέβησαν συνήθη. Ἐκτὸς τούτων ὁ Ἰουστινιανὸς μνημονεῖ καὶ χηροτροφείων καὶ γερωντοκομείων. Κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου χρόνον μνη-

1. Θεοδώρητου, Ἐπιστολὴ 79, MPG, 83,1256D.

2. Corp. Jur. I, 3. 32.

3. Corp. Jur. I, 4. 4.

4. Corp. Jur. I, 1. 3.

5. Θεοφάνους Χρονογρ., 111,18 (ἐκδ. Bonn).

6. Θεοφάνους Χρονογρ., 133,19 (ἐκδ. Bonn).

7. E. Oliver, SACC, σελ. 62.

8. Cod. Theod., XVI, 2. 10.

μονεύονται ἐπίσης καὶ ἱατρεῖα, ἔνθα παρείχετο βοήθεια εἰς ἐπιτόκους γυναῖκας καὶ προστασία εἰς παραστρατημένας γυναῖκας. Καταφύγια ἢ πανδοχεῖα διὰ τοὺς ξένους εἶχον οἰκοδομηθῆ καὶ συντηροῦντο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἰδιαζόντως κατὰ μῆκος τῶν δημοσίων ὁδῶν δι' ὧν ἐταξίδευον οἱ προσκυνηταί. Ἐν τοιοῦτον καταφύγιον ὑπῆρχεν ἐν Ὀστία καὶ ἕτερον ἐν Ἱερουσαλήμ, οἰκοδομηθὲν ὑπὸ τῶν Παούλας καὶ Μελανίας τῆς νεωτέρας¹. Ἐὰν δὲ κρίνωμεν ἐκ τῆς μεταγενεστέρως νομοθεσίας, ρυθμιζούσης εἰδικῶς τὰ περὶ τῶν ξενόνων τούτων², δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ὑπῆρξε μέγας.

Αἱ ποσότητες τῶν τροφίμων, αἵτινες διετίθεντο πρὸς περίθαλψιν τῶν πτωχῶν ἡμερησίως ἦσαν λίαν σεβασταί, ἰδίως εἰς τὰς μεγάλας πόλεις λόγῳ τοῦ ἐν αὐταῖς μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν πτωχῶν. Ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει ὅτι ἐν Ἀντιοχείᾳ ἡ Ἐκκλησία συνετήρει τρεῖς χιλιάδας χηρῶν καὶ παρθένων, καὶ πλείστους ἄλλους ἀσθενεῖς καὶ ἐν δεσμοτηρίοις διατελοῦντας³, καὶ πέντε χιλιάδας ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μεγάλοι ἀριθμοὶ πτωχῶν συντηροῦντο καὶ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐν τε τῆς Ἀλεξανδρείᾳ καὶ τῆ Ρώμῃ. Ἡ εἰς τοιαύτην ἑκτασιν ἄσκησις τῆς φιλανθρωπίας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐδημιούργησε τὴν ἀνάγκην εἰδικευμένου προσωπικοῦ, ὅπερ εἶχεν ἐπιφορτισθῆ τὴν εὐθύνην τῆς καλῆς λειτουργίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων. Εἰς τοὺς ἀποτελοῦντας τὸ προσωπικὸν τοῦτο ἀπενέμετο κληρικὸς τις βαθμὸς καὶ ἐπεβάλλετο ἡ συμμόρφωσις πρὸς ὀρισμένους κανόνας πειθαρχίας. Διωρίζοντο ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου καὶ ὑπέκειντο εἰς τὴν ἐποπτεῖαν αὐτοῦ. Παρὰ τοῖς προϊσταμένοις τοῦ ἔργου τούτου ἦσαν καὶ ὁ ἐλεημοσυνάριος καὶ ὁ οἰκονόμος⁴.

Πάντα τὰ φιλανθρωπικὰ ταῦτα ἰδρύματα προῆλθον εἰς τὸ εἶναι ὡς ἀποτελεσματικὴ ἐπιτακτικῆς ἀνάγκης πρὸς συλλογικὴν συστηματοποίησιν τοῦ κοινωνικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, ἣν ἐπέβαλε σὺν τῷ χρόνῳ μακρὰ πείρα, καθ' ἣν μόνον οὕτως ἠδύναντο νὰ ἀντιμετωπισθῶσιν ἀποτελεσματικῶς αἱ μέγισται καὶ σύνθετοι ἀνάγκαι τῆς καθ' ἡμέραν αὐξήσεως χριστιανικῆς κοινωνίας καὶ τὰ εἰδικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς ὧς ἦτο ἐπόμενον τὸ πνεῦμα τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης ἐν τῇ ἐνεργεῖᾳ αὐτοῦ ἐκδηλώσει ὑπὸ μορφὴν ὀργανωμένης φιλανθρωπίας, ἥσκησεν ἐπὶ τοῦ Κράτους μεγίστην ἐπίδρασιν μαρτυρουμένην ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων ἰδρυθέντων ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν αὐτοκρατόρων, ὑπὸ πολιτικῶν ἀρχόντων καὶ ὑπ' ἄλλων ἐξεχόντων πολιτῶν τῆς αὐτοκρατορίας εἰς διάφορα μέρη καὶ πόλεις⁵. Ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἐμφα-

1. K. Ἀ μ ά ν τ ο υ, μν. ἔργ., σελ. 104. Ὁρξ καὶ βιογραφίαν αὐτῆς, *Analecta Vol-lant.*, vol. XXII, 1905, σελ. 7 ἔξ.

2. *Νεαραὶ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ*, παρὰ ΠII, τόμ. 3ος, σελ. 261, καὶ 280.

3. Εἰς Ματθ. Ὁμιλία 66η, 3, MPG, 58, 630.

4. Σύν. Χαλκηδ. καν. 26. Πρβλ. E. O l i v e r, SACC, σελ. 62/3.

5. Ἀ μ β ρ ο σ ί ο υ, *De off. ministrorum*, II, 28, MPL, 16,148/9.

νίζεται καθαρωτέρα εις τὴν νομοθεσίαν τῶν αὐτοκρατόρων, μάλιστα δὲ εις τὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἰδρύματα. Πλεῖστα ὄσα νομοθετήματα, περιλαμβανόμενα εἰς τὸν Κώδικα τῶν νόμων καὶ τὰς Νεαράς αὐτοῦ, ὀρίζουσι σαφέστερον ἢ ἐν τῷ παρελθόντι τὸν τρόπον ἀποκτήσεως περιουσίας ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, προνοοῦσι περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῆς καὶ τῆς χρήσεως αὐτῆς ὑπὲρ ἀγαθοεργῶν σκοπῶν. Ὁ Ἰουστινιανὸς ἐθεώρησεν ἐπίσης ἑαυτὸν ὑποχρεωμένον νὰ νομοθετήσῃ εἰδικῶς περὶ τῶν κληροδοτημάτων ἐκείνων, ὧν οἱ διαθέται, λόγῳ βαθείας τινὸς καὶ ἀφελοῦς ἀμα εὐσεβείας, ὠρίζον ἀορίστως ὡς κληρονόμους αὐτῶν εἴτε ἀγίους, εἴτε ἀγγέλους, εἴτε καὶ αὐτὸν τὸν Κύριον, τοῦθ' ὅπερ παρεῖχε νόμιμον λόγον ἀκυρώσεως τῶν διαθηκῶν αὐτῶν. Καθώρισεν ἐπίσης ἀκριβῶς τὰς σχέσεις μεταξύ ἰδιωτῶν συγκληρονόμων τῶν ναῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων, ἐπὶ τῷ τέλει τῆς προστασίας τῶν δικαιωμάτων τῶν δευτέρων ἀπὸ τὰς παρανόμους ἀξιώσεις τῶν πρώτων. Σπουδαιότατον ὡσαύτως εἶναι τὸ διάταγμα αὐτοῦ, ὅπερ καθώριζεν ὅπως τόσον ἡ Ἐκκλησιαστικὴ περιουσία ὅσον καὶ ἡ τῶν ἰδρυμάτων τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἐλεύθεραι πάσης φορολογίας. Εἰς τὸ εὐεργέτημα τοῦτο περιλαμβάνοντο καὶ τὰ ἐργαστήρια δι' ἀπόρους ἐργάτας, ἅτινα ὁ νόμος περιέβαλλε δι' εἰδικῆς προστασίας, προνοῶν περὶ ἐπαυξήσεως αὐτῶν καὶ περὶ χορηγήσεως τῶν ἀπαιτήτων τεχνικῶν μέσων πρὸς τελειότεραν λειτουργίαν αὐτῶν¹.

Ἡ ὑπὲρ τῶν δεομένων βοηθείας ἐκκλησιαστικὴ αὕτη πρακτικὴ ἐποιήσατο τὴν ἐπίδρασιν τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης αἰσθητὴν ἀκόμη καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἔχθρους τοῦ Χριστιανισμοῦ. Οὕτως ὁ Ἰουλιανὸς ὁ Παραβάτης, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας παρεχομένην ἀδιακρίτως βοήθειαν καὶ εἰς τοὺς μὴ χριστιανοὺς πτωχοὺς, παραπονεῖται κατὰ τῶν ἱερέων τῆς ἐθνικῆς θρησκείας, οἵτινες, κυρίαν μέριμναν αὐτῶν θεωροῦντες νὰ συχνάζωσιν εἰς τὰ θέατρα καὶ τὰ οἰνοποτεῖα, ἐπεδίδοντο συγχρόνως εἰς παντὸς εἶδους ἐπονείδιστα ἔργα καὶ εἶχον παραμελήσει τοὺς πτωχοὺς αὐτῶν. «Οὐδεὶς», γράφει πρὸς τὸν Ἀρσάκιον, ἀρχιερέα τῆς Γαλατίας, «θα ἠδύνατο νὰ συλλάβῃ ἐν νῷ πρότινος χρόνου τοιαύτην τινὰ μεταβολὴν εἰς τόσον μικρὸν διάστημα χρόνου» καὶ προτρέπει τοὺς ὀπαδοὺς τῆς παλαιᾶς θρησκείας νὰ ἀκολουθῶσι τὸ παράδειγμα τῶν Χριστιανῶν, «διότι ἐὰν μεταξύ τῶν Ἑβραίων ἢ καὶ ἀκόμη μεταξύ τῶν ἀσεβῶν Γαλιλαίων οὐδεὶς ὑπάρχει ἐπαίτης, ἐπὶ πλεόν δὲ σὺν τῇ φροντίδι ὑπὲρ τῶν ἑαυτῶν προνοῶσιν οὗτοι καὶ περὶ τῶν ὑμετέρων πτωχῶν, εἶναι ἐντροπὴ δι' ἡμᾶς τὸ γεγονός, ὅτι οἱ πτωχοὶ ἡμῶν στεροῦνται τῆς ἡμετέρας βοηθείας»². Κατὰ μίμησιν δ' ὅσων «τῆς ἡμετέρας σαφῶς ἐστὶν εὐταξίας», ἴδρυσεν ἀξε-

1. Ἄ. Ἀλιβιζάτου, Ἡ βιβλικὴ καὶ ἱστοριοδογματικὴ βᾶσις τῆς κοινωνικῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐκκλησίας..., ἐν Ἀθήναις 1933, σελ. 49.

2. Ἰουλιανοῦ Ἀποστάτου Ἐπιστ. 49. Ὅρα καὶ Σωζομ., Ἐ. Ἰ, V, 16, MPG, 67,1261C.

νώνας, ἀγνευτήριά τε καὶ παρθενώνας, καὶ φροντιστήρια, καὶ τὴν εἰς τοὺς δεομένους φιλανθρωπίαν, τὴν τε ἄλλην ὀπόσῃν καὶ τὴν ἐν τοῖς ἐπιστολιμαίοις συνθήμασιν, οἷς ἡμεῖς ἐξ ἔθνους εἰς ἔθνος τοὺς χρῆζοντα παραπέμπομεν· ἃ δὴ καὶ μάλιστα τῶν ἡμετέρων εἶχε θαυμάσας»¹.

Ἐπαγγελματικὴ πτωχεία καὶ φιλανθρωπία

Ἡ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν φροντίς ἄγει ἡμᾶς πρὸ τοῦ προβλήματος τοῦ κατὰ πόσον ἡ φιλανθρωπία τοῦ εἶδους τούτου περιώρισεν ἢ προήγαγε τὴν ἀριθμὸν τῶν ἐνδεῶν, ὑποθάλλουσα σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴν πτωχείαν (pauperismus). Ἡ Ἐκκλησία βεβαίως οὐδεμίαν προέβαλλεν εἰδικὴν θεωρίαν πρὸς ἐξάλειψιν τῆς πτωχείας, θὰ ἠδύνατο δὲ τις κακοβούλως νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι ἡ πολιτεία αὐτῆς εἰς τὸν τομέα τοῦτον ἀντὶ νὰ ἐξάλειψῃ ἠῦξῃσε τὸν ἀριθμὸν τῶν πενήτων. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε σοφώτατα εἶπει, ὅτι ὁ μόνος τρόπος ἀποτελεσματικῆς περιθάλψεως τῆς πτωχείας εἶναι ὅπως οἱ εὐποροὶ προλαμβάνωσιν αὐτὴν παρέχοντες εἰς τὸν πτωχὸν τὰ μέσα νὰ ἀποκτήσῃ μικρὰν ἔκτασιν γῆς καλλιεργησίμου ἢ χρήματα πρὸς δημιουργίαν γεωργικοῦ ἢ ἐμπορικοῦ ἐπαγγέλματος². Ἡ Ἐκκλησία ἀσφαλῶς δὲν ἤσκει ἐν μεγάλῳ βαθμῷ τὸ κοινωνικὸν αὐτῆς ἔργον ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σοφῆς ταύτης τοῦ Ἀριστοτέλους συμβουλῆς. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει, ὅτι ἡ ὑπ' αὐτῆς ἀσκουμένη φιλανθρωπία παρείχετο τοῖς πᾶσιν ἀδιακρίτως. Ὑπάρχουσι περιπτώσεις ἀκουσίας πτωχείας εἰς τὰς ὁποίας τὸ σοφὸν ἀξίωμα τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ἐφαρμογὴν καὶ καθ' ὅσον ἡ Ἐκκλησία οὐδαμῶς ἠδύνατο ἢ ἐπετρέπετο νὰ ἀδιαφορῇ. Κατὰ κανόνα δὲ ἡ Ἐκκλησία περιέθαλπεν ἐκεῖνα τὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀνίκανα νὰ ἐργασθῶσι τὴν γῆν ἢ νὰ ἀσκήσωσιν ἐπάγγελμα τι, τοιαῦτα δὲ ἄτομα ἦσαν ὀρφανὰ καὶ χῆραι ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν (Ἰακ. 1,27), πτωχαὶ παρθένοι, αἰχμάλωτοι πολέμου, γέροντες καὶ γραιαί, ἀσθενεῖς, ἀνάπηροι καὶ σωματικῶς παραμεμορφωμένοι³. Περιέθαλπε δηλαδὴ πάντας ἐκεῖνους, οἵτινες ἐδέοντο οὐχὶ τῆς καλλιεργησίμου γῆς ἢ τῆς εὐκαιρίας νὰ λύσωσι διὰ προσωπικῆς ἐργασίας τὸ πρόβλημα αὐτῶν, ἀλλὰ τῆς φροντίδος τῶν εὐπορούντων,

1. Γ ρ η γ ο ρ. Ν α ζ ι α ν ζ. Λόγος 4ος, Κατὰ Ἰουλιανοῦ 111, MPG, 35,648C.

2. Πολιτικά VI, 3. 4. «Ὅπου δ' εἰσι πρόσοδοι, μὴ ποιεῖν ὁ νῦν οἱ δημαγωγοὶ ποιοῦσιν τὰ γὰρ περιόντα νέμουσιν. Λαμβάνουσι δ' ἅμα, (οἱ ἔμποροι) καὶ πάλιν δέονται τῶν αὐτῶν· ὁ τετραμένος γὰρ ἔστι πῖθος ἢ τοιαύτη βοήθεια τοῖς ἀπόροις. Ἀλλὰ δεῖ τὸν ἀληθῶς δημοτικὸν ὄρεᾶν ὅπως τὸ πλῆθος μὴ λίαν ἄπορον ἦ· τοῦτο γὰρ αἰτιον τοῦ μοχθηρὰν εἶναι τὴν δημοκρατίαν. Τεχναστέον οὖν ὅπως ἂν εὐπορία γένοιτο χρόνιος. Ἐπειδὴ δὲ συμφέρει τοῦτο καὶ τοῖς εὐπόροις, τὰ μὲν ἀπὸ τῶν προσόδων γινόμενα συναθροίζοντας, ἀθρόα χρῆ διανέμειν τοῖς ἀπόροις, μάλιστα μὲν εἴ τις δύναται τοσοῦτον ἀθροίζων ἔσον εἰς γηδίου κτήσιν, εἰ δὲ μὴ, πρὸς ἀφορμὴν ἐμπορίας καὶ γεωργίας».

3. Πρβλ. Γ ρ η γ ο ρ ἰ ο υ Ν α ζ ι α ν ζ η ν ο Ὡ, Ἐπιτάφ. εἰς Βασίλειον 34, MPG, 36,541: «Προσταταίαι τῶν δεομένων, αἱ μὲν πλείους πνευματικά, οὐκ ὀλίγαι δὲ καὶ σωματικά... πτωχοτροφίαι, ξενοδοχίαι, παρθενοτροφίαι».

ἡ πράξις δ' αὐτῆ ἀκριβῶς ἤτό· τι τὸ νέον οὐ μόνον διὰ τὸν Ἑλληνορρωμαϊκὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ διὰ ἄλλην τὴν ὑπόλοιπον ἀνθρωπότητα. Οἱ ἔνδεεῖς λοιπὸν καὶ οἱ καθ' οἰονδὴποτε τρόπον δυστυχεῖς ὑπῆρξαν κατὰ τὸ πλεῖστον τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλανθρώπου φροντίδος τῆς Ἐκκλησίας. Χάριν αὐτῶν πλεῖστοι ἐκκλησιαστικοὶ Πατέρες ἐποιοῦντο μετ' ἀσυνήθους εὐγλωττίας ἐκκλησιῶν εἰς τὰ αἰσθήματα τῶν χριστιανῶν πλουσίων τῆς ἐποχῆς αὐτῶν, τονίζοντες ὅτι τὸ ἐνδύειν καὶ τρέφειν τοὺς πτωχοὺς εἶναι τὸ ὑψηλότερον καὶ ἱερώτερον τῶν καθηκόντων αὐτῶν ὡς οἰκονόμων Κυρίου. Ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, παραδείγματος χάριν, διὰ τὰ παρακινήσει τοὺς πλουσίους τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ νὰ συντρέχωσι τοὺς δεινῶς ὑπὸ τῆς ἐνδείας μαστιζομένους, προβάλλει ὡς παράδειγμα τὴν Ἐκκλησίαν, ἥτις καίτοι ἔχουσα πρόσδοτον ἴσιν πρὸς τὴν πρόσδοτον ἑνὸς τῶν ἐσχάτων εὐπόρων καὶ τῶν μὴ σφόδρα πλουτούντων περιέβαλε καθημερινῶς οὐχὶ ἄλλο τι εἶδος πτωχῶν, ἀλλὰ χήρας καὶ παρθένους, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἔφθανε τὰς τρεῖς χιλιάδας, ἀσθενεῖς, οὓς περιποιεῖτο εἰς τοὺς ξενῶνας αὐτῆς, ἠρωτηριασμένους σωματικῶς καὶ ἐν φυλακαῖς διατελοῦντας¹, ἤτοι πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀνίκανα πρὸς ἐργασίαν. Ὁ αὐτὸς Πατὴρ ἀλλαχοῦ χρησιμοποιεῖ τὴν παροιμιώδη εὐγλωττίαν αὐτοῦ, ἵνα προκαλέσῃ φιλάδελφα αἰσθήματα εἰς τὰς καρδίας τῶν πλουσίων Χριστιανῶν τῆς Ἀντιοχείας ὑπὲρ τοῦ πλήθους τῶν δυστυχῶν ἐκείνων συνανθρώπων των, οἵτινες ἐν μέσῳ χειμῶν ἐκειντο εἰς τὴν ἀγοράν, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν ἐστεροῦντο χειρῶν καὶ ποδῶν, ἄλλοι ἦσαν τυφλοὶ καὶ ἄλλοι πλήρεις σωματικῶν ἑλκῶν καὶ πυορροσῶν πληγῶν², μὴ δυνάμενοι ἀφ' ἑαυτῶν νὰ πράξωσι τὸ ἐλάχιστον διὰ τὰ ἀπαλύνωσι τὸν πόνον καὶ τὴν δυστυχίαν αὐτῶν³. Ὁ Ἀμβρόσιος, ἐπίσκοπος Μεδιολάνων, παρέχει ἐπίσης ἀκριβῆ εἰκόνα τοῦ ἔργου τῶν κληρικῶν τῆς ἐκκλησίας αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν καθηκόντων τῶν ὁποίων συγκαταριθμεῖ καὶ τὴν μέριμναν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων καὶ τῶν πασχόντων καὶ τὴν προστασίαν τῶν χηρῶν καὶ τῶν ὀρφανῶν διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ὁποίων ἡ Ἐκκλησία ὄφειλε νὰ προορίζῃ τὰ κτήματα αὐτῆς⁴. Καὶ παραβάλλων τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐκπροσώπων τῶν χριστιανικῶν ναῶν πρὸς τὴν ἀδιαφορίαν τῶν ἐθνικῶν προεκάλει αὐτοὺς νὰ παρουσιάσωσι τοὺς ἀριθμοὺς τῶν αἰχμαλώτων, οὓς οἱ ναοὶ αὐτῶν ἐξηγόρασαν, τὰς ποσότητας τροφίμων, ἅτινα διένειμον εἰς τοὺς πτωχοὺς, καὶ νὰ ἀποδείξωσιν εἰς ποίους ἐξοριστοὺς παρέσχον χεῖρα βοήθειας⁵. Τοιαῦται μαρτυρίαι εὐρίσκονται ἐν ἀφθονία εἰς τὰ συγγράμματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων τῆς περιόδου ταύτης. Τὰ μνημεῖα καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ ἐπιστολαὶ τῆς ἐποχῆς δεικνύουσιν ἐπίσης ὅτι

1. Εἰς Ματθ. Ὁμιλία 66η, 3, MPG, 58,630, στίχ. 24 ἔξ.

2. Περὶ ἐλεημοσύνης, 1, MPG, 51,261.

3. Πρβλ. Π α λ λ α δ ἱ ο υ, Βίος Χρυσοστόμου, 13, MPG, 47,45, στ. 52.

4. De off. ministrorum, II, 29, MPL, 16,150.

5. Παρὰ E. Oliver, SACC, σελ. 58.

ἀκόμη καὶ ἰδιώται Χριστιανοὶ δὲν ὑπελείποντο εἰς φιλανθρώπους φροντίδας ὑπὲρ τῶν χηρῶν, τῶν ὀρφανῶν, τῶν ξένων καὶ τῶν πτωχῶν. Ἄνδρες εὐποροῦντες διέθετον τὰς περιουσίας αὐτῶν πρὸς ἴδρυσιν καὶ συντήρησιν ὀρφανοτροφείων, ὑπὲρ τῶν ἐν φυλακαῖς καὶ πρὸς ἀπελευθέρωσιν δούλων.¹ «Ὁ φίλος τῶν πτωχῶν» ὑπῆρξε συνήθης χαρακτηρισμὸς ἀπείρων ἐπιτυμβίων ἐπιγραφῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἐν τοιαύτῃ τινὶ ἐπιγραφῇ ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ναματίου ἐπισκόπου Βιέννης (522 μ.Χ.) ἀναγράφεται: «Ὁ πτωχὸς ἀπῆρχετο ἀπ' αὐτοῦ εὐτυχῆς, ὁ γυμνὸς ἐνδεδυμένος καὶ ὁ ἐν αἰχμαλωσίᾳ χαίρων διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ»².

Τὸ δίδοναι ἐθεωρεῖτο πάντοτε μακαριώτερον τοῦ λαμβάνειν (Πρ. 20,35) καὶ ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας ὑπῆρξε πάντοτε συνεπῆς πρὸς τὴν ἀρχὴν ταύτην. Οὕτως ἡ Διδαχὴ τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων προτρέπει «παντὶ τῷ αἰτοῦντι σε δίδου (Λουκ. 6,29) καὶ μὴ ἀπαίτει» καὶ «μακάριος ὁ δίδους κατὰ τὴν ἐντολήν· ἄθῳός γάρ ἐστι», ἀλλ' ἐν ταύτῳ προειδοποιεῖ: «οὐαὶ τῷ λαμβάνοντι» χωρὶς ἀνάγκης³. Ὁ Μέγας Βασίλειος, οἱ τρεῖς Γρηγόριοι, ὁ Αὐγουστίνος, ὁ Ἀμβρόσιος καὶ ἄλλοι περιγράφουσι τὴν ἐλεημοσύνην ὡς εὐγενῆ πράξιν, δι' ἣν ὁ Θεὸς παρέχει τὰς εὐλογίας αὐτοῦ καὶ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν τῶν ἐλεημόνων. «Ἡ ἐλεημοσύνη φέρει συγγνώμην ὡσάκις δίδεται», βεβαίως ὁ Ἀμβρόσιος⁴, ἐνῶ ὁ Κυπριανὸς φρονεῖ ὅτι αὕτη ἦτο τρόπος τις σωτηρίας⁵. Ὁ Χρυσόστομος ἔλεγεν ὅτι «λύτρον ψυχῆς ἐστὶν ἐλεημοσύνη»⁶, «ἰκανὴ καὶ ἄλλας ἁμαρτίας ἐξαλείφει καὶ τὴν κρίσιν ἀπελάσσει· τοῦ σιωπῶντος ἔστηκε καὶ συνηγορεῖ»⁷. Ὁ αὐτὸς Πατὴρ διεκήρυττεν ὅτι «οὐδὲν ἡμᾶς Ἰσοὺς Θεῷ ποιεῖ ὡς τὸ εὐεργετεῖν»⁸ καὶ προέτρπε τοὺς Χριστιανοὺς τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ νὰ ἀφήνωσι κατὰ μέρος χρηματικὸν τι ποσὸν καθ' ἑκάστην χάριν ἐλεημοσύνης, ἵνα οὕτω μεταβάλλωσι τοὺς οἴκους αὐτῶν εἰς ναοὺς θεματοφύλακας ἱερῶν κεφαλαίων⁹.

Ἄλλ' ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἡ πράξις τοῦ «διδόναι», περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ «ἐργάζεσθαι», ἵνα τις διὰ τῆς ἐργασίας καθίσταται ἰκανὸς νὰ δίδῃ. Οὕτως ἡ Ἐκκλησία κατεδίκαζε τὴν δκνηρίαν καὶ κατεφῆρετο ἐναντίον τῶν παρασίτων καὶ τῆς ἀγυρτείας τῶν ἐπαιτῶν. Τὸ παράδειγμα τοῦ

1. C. C o b e r n, The New Archeological Discoveries, σελ. 427.

2. G. U h l h o r n, CCAC, σελ. 321.

3. Διδαχὴ I, BEP, 2, 215.

4. E. O l i v e r, SACC, σελ. 61.

5. E. O l i v e r, ἐνθ' ἄν. Πρβλ. Διδαχὴ, VI, 6, BEP, 2,216: «Ἐὰν ἔχῃς διὰ τῶν χειρῶν σου, δώσεις λύτρωσιν ἁμαρτιῶν σου».

6. Περὶ Ἐλεημοσύνης, 2, MPG, 49,294, στ. 36.

7. Αὐτόθι, 49,295, στ. 18.

8. Εἰς Ματθ. Ὁμιλία 35η, MPG, 47,411, στ. 31.

9. Περὶ ἐλεημοσύνης, 4, MPG, 51, 265/6, πρβλ. καὶ 69,372/3.

ἀποστόλου Παύλου, ὅστις διὰ προσωπικῆς ἐργασίας ἐκέρδιζε τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ¹, προυβάλλετο συχνότατα² ὡς ἐνδεικτικὸν τῆς ὑποχρέωσης παντὸς Χριστιανοῦ νὰ ἔχη ἐργασίαν τινά, ἵνα κερδίῃ ἐξ αὐτῆς οὐ μόνον τὰ διὰ τὴν ἰδίαν ζωὴν χρήσιμα, ἀλλ' ἐπίσης νὰ βοηθῇ καὶ τοὺς ἐνδεεῖς³. Κατὰ ταῦτα, ἐκεῖνοι, οἵτινες, καίτοι ἠδύναντο νὰ ἐργασθῶσιν, ἀπέφευγον τὴν ἐργασίαν, ἐθεωροῦντο ἄξιοι τιμωρίας τοῦ ἐκ πείνης θανάτου, ἐφ' ὅσον ἡ Γραφή ἐπέτασεν «ὄ μὴ ἐργαζόμενος μηδὲ ἐσθιέτω» (2 Θεσ. 3.10). Ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἔννοϊαν καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς Διδαχῆς παρηγγέλλεν «ἰδρωσάτω ἡ ἐλεημοσύνη σου εἰς τὰς χεῖράς σου μέχρι οὗ γνῶς τίνι δῶς»⁴ καὶ προτρέπει περαιτέρω τοῖς Χριστιανοῖς ὅπως προνοῶσιν «πῶς μὴ ἀργὸς μεθ' ὑμῶν ζῆσεται Χριστιανός»⁵.

Ὅποϊαν ὄντως μεταβολὴν ἐπέφερε τὸ πνεῦμα τῆς καινῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας εἰς τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν! Ἡ ἐργασία εἰς τὸν ἐθνικὸν κόσμον ἐθεωρεῖτο ὡς τι ἄξιον καταφρονήσεως καὶ μόνον εἰς τὴν τάξιν τῶν δούλων ἀρμόζον. Ἀκόμη καὶ φιλόσοφοι τῆς περιωπῆς τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐπρέσβευον ὅτι οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες καὶ οἱ πολιτικοὶ δὲν ὄφειλον νὰ μανθάνωσι τὰ ἔργα, τὰ διὰ τὰς κατωτέρας τάξεις ἀρμόδια, εἰ μὴ μόνον ἠδύναντο νὰ ἐργάζωνται τοιαῦτα ἔργα εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις καὶ χάριν ἑαυτῶν, διότι ἐὰν ἤσκουν ταῦτα ἐξακολουθητικῶς καὶ χάριν ἄλλων θὰ ἔπαυε πλέον πᾶσα διάκρισις μεταξὺ κυρίων καὶ δούλων, τὰ δὲ ὑπ' αὐτῶν τελούμενα ἔργα θὰ ἐθεωροῦντο χειρωνακτικὰ καὶ δουρικὰ⁶. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ ἐργασία παρ' ἐθνικοῖς εἶχεν ἀποβῆ συνάνωμας τῇ δουλείᾳ, ὃ δὲ ἐργάτης ὑπελαμβάνετο ὡς οὐδὲν ἄλλο, ἢ ὡς ἄξιον καταφρονήσεως ὄν. Ἀκριβῶς τὸ ἀντίστροφον ἐκείνου, ὅπερ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ὡς προσῆκον μόνον εἰς πρόσωπα φέροντα τὸν τίτλον τοῦ ἐντίμου, ἐπρέσβευον οἱ Χριστιανοί, παρ' οἷς ὁ ἐργάτης ἀπῆλαυε ἀνωτέρας ἐκτιμήσεως, ἐνῶ ἐκεῖνοι, οἵτινες καίτοι δυνάμενοι νὰ ἐργάζωνται ἀπέφευγον τὴν ἐργασίαν ἐπέσυρον ἐφ' ἑαυτοὺς τὴν δημοσίαν περιφρόνησιν. Ἡ ἐργασία συνεπῶς, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς νέας πίστεως, ἀπέκτησεν ἀπόλυτον ἀξίαν καὶ ἀπέβη ὑποχρέωσις γενικὴ⁷, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως δὲ ταύτης ἡ χριστιανικὴ φιλανθρωπία ἀποδείχθη παράγων ἀνασχετικὸς καὶ οὐκ ὑποθαλαπτικὸς τῆς πτωχείας.

1. Πράξ. 20.34, 18.3, 1 Κορ. 4.12. 1 Θεσ. 2.9 καὶ 2 Θεσ. 3.8.

2. Πρβλ. Χρυσόστομου Εἰς 1 Κορ. Ὅμ. 20ή, 6, MPG, 61,168.

3. Πράξ. 20.35: «Πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν ὅτι οὕτω κοπιῶντες δεῖ ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων». Πρβλ. καὶ Ἐφ. 4.28: «Ὁ κλέπτων μὴ γέτι κλεπτεύτω μᾶλλον δὲ καὶ κοπιᾶτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς ἰδίαις χερσίν, ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι».

4. Διδαχὴ, I, 6, BEP, 2,215.

5. Διδαχὴ, XII, 4, BEP, 2,219.

6. Πλάτωνος, Νόμοι 8,846E, Ἀριστοτέλους, Πολιτικά, III, II (IV), 9, VII, 2.

7. Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς περὶ ἐργασίας ἀντιλήψεως ταύτης τελοῦσα καὶ ἡ Πολιτεία ἐθέσπισε νομοθεσίαν καθ' ἣν εἰδικὴ κρατικὴ ὑπηρεσία ἤρενα καὶ ἐξήταζε τοὺς λόγους δι'

Εἰδικὴ μέριμνα περὶ τῶν ἐν φυλακαῖς καὶ αἰχμαλωσίᾳ

Ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐνεργοῦ καὶ ζώσης χριστιανικῆς ἀγάπης ἐπὶ τῶν ἠθικῶν ἀντιλήψεων τῆς ἐποχῆς ταύτης γίνεται φανερά καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων μεταβολῶν τῆς κρατικῆς πολιτικῆς, ἰδιαίτατα δὲ ἐκ τῆς καθιερώσεως ὑπὸ τοῦ Κράτους εἰδικῆς προνοίας ὑπὲρ τῶν ἐν φυλακαῖς καὶ αἰχμαλωσίᾳ τελούντων. Μέχρι τοῦδε οὐδεὶς νομοθέτης εἶχε μεριμνήσει ποτὲ περὶ τῆς ἀτυχοῦς τάξεως τῶν ἐν δεσμοτηρίοις κεκλεισμένων. Ἦδη ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀρχῶν τῆς Χριστιανικῆς Ἠθικῆς ἢ Πολιτείας θεωρεῖ καθήκον αὐτῆς νὰ λάβῃ εἰδικὴν περὶ αὐτῶν νομοθετικὴν πρόνοιαν. Ἀπὸ τοῦ 314 μ.Χ. ἡ νομοθεσία τοῦ Μ. Κωνσταντίνου προνοεῖ περὶ τῆς καλῆς μεταχειρίσεως τῶν καταδικῶν. Ἀπηγόρευσε ρητῶς εἰς τοὺς δικαστὰς νὰ ἐπιβάλλωσι θανατικὰς ποινὰς ἄνευ τῆς ὁμολογίας τῶν κατηγορουμένων ἢ ἐνόρκου μαρτυρίας τῶν κατηγορῶν¹. Οἱ καταδικαζόμενοι εἴτε εἰς ξιφομαχικὰς ἐπιδείξεις, εἴτε εἰς τὰ ὄρυχεῖα ἀπηγορεύθη νὰ στιγματίζωνται διὰ πετυρακτωμένου σιδήρου ἐπὶ τοῦ μετώπου, διότι «τὸ εἶδος τοῦ προσώπου ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα τοῦ οὐρανοῦ κάλλους», τὸ ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ ἀτιμάζηται². Οἱ κατηγορούμενοι δι' ἐγκληματικὴν πρᾶξιν ὄφειλον νὰ ἀνακρίνωνται ταχύτατα, ἵνα μὴ ἐπιτείνηται ὁ περιορισμὸς αὐτῶν, ἐνῶ οἱ φυλακισζόμενοι ἔδει νὰ τυγχάνωσι καλῆς μεταχειρίσεως καὶ νὰ κρατῶνται εἰς φυλακὰς ὑπὸ ὑγιεινὰς συνθήκας³. Ἄλλος νόμος τῷ 340 ἀπηγόρευσε νὰ φυλακίζωνται ἀναμιξῆ ἄνδρες καὶ γυναῖκες⁴. Ὁ αὐτοκράτωρ Ὀνώριος (384-423) ὑπεχρέωσε τοὺς δικαστὰς νὰ ἐπισκέπτωνται ἀνὰ πᾶσαν Κυριακὴν τὰς φυλακὰς, ἵνα ἐξακριβώσωσιν ἂν οἱ ἐν αὐταῖς κρατούμενοι ἐλάμβανον ἱκανὴν τροφήν καὶ ἐπιβλέπωσι μήπως οἱ καταδικοὶ δὲν ἐτύγχανον τῆς δεούσης ἀνθρωπίνης μεταχειρίσεως ὑπὸ διεφθαρμένων δεσμοφυλάκων⁵. Κατὰ τὸ ἔτος 400 μ.Χ. ἡ νομοθεσία τοῦ Κράτους παρέσχεν ἐξουσιοδότησιν καὶ εἰς τὸν ἐπίσκοπον νὰ βεβαιοῦ, κατόπιν τακτικῶν ἐπισκέψεων αὐτοῦ εἰς τὰς φυλακὰς, ὅτι οὐδεὶς ἐκρατεῖτο ἐν αὐταῖς παρανόμως καὶ ὅτι οἱ κρατούμενοι ἐτύγχανον καλῆς μεταχειρίσεως⁶. Βραδύτερον ἡ Ἐκκλησία προυχώρησεν ἔτι περαιτέρω εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς προνοίας αὐτῆς πρὸς περιθάλψιν τῶν δυστυχοῦντων τῆς κατηγορίας ταύτης.

οὗς πολλοὶ διέτριβον ἐν ταῖς πόλεσιν ἀργοὶ ζῶντες ἐκ τῆς ἐλεημοσύνης τῶν φιλανθρώπων καὶ τοὺς μὲν ἀνικάνους πρὸς ἐργασίαν περιέθαλπε τοὺς δὲ ἱκανοὺς ἠνάγκαζεν ἢ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὰς ἰδίας πατρίδας ἢ διώριζεν εἰς ἐργασίαν ἀναλόγως τῆς εἰδικότητος ἐκάστου (Πρβλ. Ἰουστ. Νεαρά 80, 5, Βασιλ. 6, τίτλ. 6, 9).

1. Cod. Theod. IX, 40, 22, 2.
2. Cod. Theod. IV, 8, 21.
3. Cod. Theod. IX, 5.
4. Cod. Theod. XV, 8, 1.
5. Cod. Theod. X, 3, 27.
6. Cod. Theod. IX, 3.

Ἡ Σύνοδος τῆς Ὁρλεάνης τῷ 549 καθώρισεν ὅπως ὁ ἀρχιδιάκονος ἐκάστης Ἐκκλησίας ἐπισκέπτηται ὑποχρεωτικῶς τοὺς ἐν φυλακαῖς κρατούμενους, ἵνα, συμφώνως ταῖς θείαις ἐντολαῖς, διὰ τῆς οὕτω ἐπιδεικνυομένης συμπαθείας ἀνακουφίζηται κατὰ τὸ δυνατόν ἢ δυστυχία αὐτῶν, ὁ δὲ ἐπίσκοπος ὄφειλε νὰ δρίζῃ πιστόν τινα καὶ φιλόπονον ἄνδρα, ἵνα λαμβάνῃ πρόνοιαν περὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν φυλακισμένων καὶ παρέχῃ αὐτοῖς τὰ ἀναγκαῖα τρίφιμα ἐκ μέρους καὶ δαπάναις τῆς Ἐκκλησίας¹.

Ἐκτὸς τούτου ἡ Ἐκκλησία ἐπέδειξεν εἰδικώτερον τὸ ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον αὐτῆς μᾶλλον ὑπὲρ ἐκείνων, οἵτινες ὑπῆρξαν τὰ τραγικώτερα θύματα μιᾶς τεταραγμένης ἐποχῆς, διότι εἶχον πέσει αἰχμαλῶτοι εἰς χεῖρας σκληρῶν καὶ βαρβάρων ἐχθρῶν ἢ ὑπὲρ ἐκείνων, ὧν ἡ χεὶρ τῆς δικαιοσύνης εἶχε δεδικοιολογημένως περιορίσει τὴν προσωπικὴν ἐλευθερίαν ἐν τῇ φυλακῇ. Ἡ ἐξαγορὰ τῶν αἰχμαλῶτων λαμβάνει ἐξαιρετικῶς προέχουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν ἔργων τοῦ ἐλέους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἐκκλησιαστικοὶ ἠγέται, ὡς ὁ Ἀμβρόσιος, ἐπίσκοπος Μεδιολάνων, καὶ ἄλλοι, διεκήρυττον ὅτι ἡ ἐξαγορὰ τῶν αἰχμαλῶτων ἐπὶ τῷ τέλει τῆς ἀπαλλαγῆς αὐτῶν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, τῆς σωτηρίας ἀνδρῶν ἐκ βεβαίου θανάτου καὶ γυναικῶν ἐκ τῆς ἐντροπῆς, τῆς ἀποδόσεως γονέων εἰς τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ πολιτῶν εἰς τὴν πατρίδα εἶναι πρᾶξις ἀνωτέρων καὶ ἐλευθέρων ἀνθρώπων². Οἱ ἀκατάπαυστοι πόλεμοι καὶ αἱ συνεχεῖς βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ ἔσυραν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν πλῆθος πολιτῶν, ὧν ὁ ἀριθμὸς συχνάκις ἤτο μέγιστος. Λέγεται ὅτι, ὅταν οἱ Γότθοι εἰσέβαλον εἰς τὴν Θράκην καὶ τὸ Ἰλλυρικόν, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Οὐάλεντος, ἐξηνδραποδίσθη ὑπ' αὐτῶν τόσον πλῆθος λαοῦ, ὥστε ἐὰν ἤτο δυνατόν νὰ τύχῃσι πάντες ἐξαγορᾶς ἤθελον καταλάβει δόλοκληρον ἐπαρχίαν³. Τὸ αὐτὸ συνέβη ἐπὶ Βανδάλων καὶ Λομβαρδῶν εἰς τὴν Δύσιν καὶ ἐπὶ τῶν Ἰσαύρων ἐν Ἀνατολῇ. «Πάντες οἱ αἰχμαλῶτοι», λέγει ὁ Uhlhorn, οἵτινες δὲν ἐτύγχανον ἐξαγορᾶς ἀντεμετώπιζον εἴτε τὴν δουλείαν, τυγχάνοντες τῆς ἀπανθρωποτέρας μεταχειρίσεως, ἢ τὴν ἀνηλεῆ σφαγὴν. Ἦτο τῷ ὄντι λυπηρὸν τὸ φαινόμενον νὰ βλέπῃ τις τοὺς πρόφην αὐθέντας τοῦ κόσμου, φέροντας εἰς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας τὰς ἀλύσει τοῦ δούλου, δεδεμένους εἰς τὸ πολεμικὸν ἄρμα τοῦ ἐπιδρομέως καὶ ἀπαγομένους, κεκαλυμμένους ὑπὸ αἱμάτων καὶ κονιορτοῦ. Συνήθως οὗτοι ὑπέκυπτον εἰς τὴν δυστυχίαν αὐτῶν καὶ τὴν πεῖναν καὶ ἂν τὰ λύτρα ἐβράδυνον πέρα τοῦ δέοντος κατεσφάττοντο ὁμαδικῶς»⁴. Οἱ Χριστιανοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων ἐξ αἰσθημάτων ἀγάπης μόνον κινούμενοι ἔσπευδον εἰς βοήθειαν τῶν θυμάτων τούτων τῆς βαρβαρότητος, ἐξαγοράζοντες τὴν ἐλευθε-

1. Κανὼν 20.

2. De off. ministrorum II, 15, MPL, 16, 429A.

3. Ἀμβροσίου, De off. ministrorum, 15, MPL, 16, 429A.

4. G. Uhlhorn, CCAC, σελ. 388 ἐξ.

ρίαν αὐτῶν. Ὅτι πολλάκις ἠδύναται νὰ πράξῃ τὸ Κράτος ἠδύνατο καὶ ἔπρατ-
 τεν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἔτι πλέον, ἐν τῷ ὑπὲρ τῶν δυστυχῶν καὶ ἀναξιοπαθού-
 των ἐνδιαφέροντι αὐτῆς, ἐκδηλουμένῳ οὐχὶ ἀπλῶς εἰς τὰ κηρύγματα τῶν ἡγε-
 τῶν αὐτῆς, ἀλλὰ πρὸ παντός ἐν τῇ πράξει. Οὕτως ὁ Χρυσόστομος, καίτοι ἐν
 ἐξορίᾳ, τὰ χρήματα, ἅτινα ἡ Ὀλυμπιάς καὶ πολλοὶ τῶν φίλων αὐτοῦ ἔστελλον
 πρὸς αὐτὸν πρὸς κάλυψιν τῶν ἰδίων ἀναγκῶν, διέθετε πρὸς ἐξαγορὰν ἀναριθ-
 μῆτων αἰχμαλώτων ἀπὸ τοὺς ἀγρίους Ἰσαύρους, οὓς καὶ ἐβοήθει νὰ ἐπανέλ-
 θωσιν εἰς τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν¹. Ὁ Παυλῖνος, ὁ ἐκ Νόλης, ἐδαπάνησε πᾶν
 ὃ,τι εἶχεν ἵνα ἐξαγοράσῃ ὅσους ἠδύνατο περισσοτέρους αἰχμαλώτους ἐκ τῶν
 χειρῶν τῶν Βανδάλων, ὧν ἄλλως ἡ τύχη θὰ ἦτο νὰ ἀποσταλῶσιν ὡς δοῦλοι
 εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ὁ Γρηγόριος ὁ Μέγας ἐξαπέλυσε γράμματα πρὸς τοὺς ὑπ'
 αὐτὸν ἐκκλησιαστικούς λειτουργούς, δι' ὧν παρεῖχεν αὐτοῖς ὁδηγίας καὶ προ-
 τροπὰς, συνιστῶν τὴν ἐξαγορὰν τῶν αἰχμαλώτων διὰ χρημάτων τῆς Ἐκκλη-
 σίας, μεγάλως συμβαλὼν εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀγάπης τοῦ εἵδους τούτου. Ἀκόμη
 καὶ ὅταν οἱ αἰχμάλωτοι εἶχον ἀπαχθῆ μακρὰν εἰς τὰς βαρβαρικὰς χώρας ἡ
 Ἐκκλησία ἀπέστελλε πρεσβυτέρους μετὰ τῶν ἀπαραιτήτων χρημάτων πρὸς
 ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν².

Καθόσον ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰχμαλώτων ἦτο ἐνίοτε καθ' ὑπερβολὴν
 μέγας, τὰ δὲ χρηματικά μέσα πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῶν ἦτο δύσκολον νὰ
 ἐξευρεθῶσιν, ἡ Ἐκκλησία οὐδένα δισταγμὸν ἐδοκίμαζε νὰ θέσῃ εἰς χρῆσιν
 πάσας τὰς οἰκονομίας αὐτῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἰδιῶται Χριστιανοὶ
 ἤρχοντο πάντοτε ἐπίκουροι εἰς τὴν ἀγαθοποιὸν ταύτην τῆς Ἐκκλησίας προσ-
 πάθειαν. Καὶ ἐὰν οὐδὲν ἄλλο μέσον ἀπέμενε διαθέσιμον, ἡ Ἐκκλησία ἢ ἐδα-
 νεῖζετο χρήματα, ἢ ἐπώλει καὶ αὐτὰ τὰ ἱερὰ σκεύη τῶν ναῶν. Ἡ ἱστορία διέ-
 σωσε μέχρις ἡμῶν πληροφορίας περὶ σειρᾶς ὄλης ἐπισκόπων, οἵτινες οὐδα-
 μῶς ὠρρώδησαν πρὸ τοιούτων πράξεων. Οὕτως ὁ Exsuperius, ἐπίσκοπος
 Τουλούζης, λέγεται ὅτι διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αἰχμαλώτων ἐπώλησε πάντα
 τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη τῶν ὑπ' αὐτὸν ναῶν καὶ ἀντ' αὐτῶν ἐχρησιμο-
 ποιεῖ ὑάλινα σκεύη κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας³. Ὁ Γρηγόριος
 ὁ Μέγας ἐπλεκε συχνάκις τὸ ἐγκώμιον ἐπισκόπων, οἱ ὅποιοι εἶχον πολιτευθῆ
 οὕτως, καθόσον, ὡς ἔλεγεν, εἶναι ἁμαρτία θανάσιμος καὶ ἐγκλημα μέγα τὸ θεω-
 ρεῖν τὰ ἐκκλησιαστικὰ σκεύη πολυτιμότερα τῶν αἰχμαλώτων, καὶ προέβη εἰς
 δριμύτατον ἔλεγχον ἐπισκόπου τινός, ὅστις ἠρνήθη νὰ διαθέσῃ ἐκκλησιαστικὰ
 χρήματα πρὸς ἐξαγορὰν αἰχμαλώτου παιδός⁴. Οὐδεὶς ὅμως ἄλλος ὑπεστή-
 ριξε τὴν ὀρθότητα τῆς πράξεως ταύτης τόσο, ὅσον ὁ Ἀμβρόσιος, ὃν οἱ Ἀρει-

1. Σ ω ζ ο μ. Ἐ. Ἰ. VI, 27, MPG, 67,1592A.

2. G. Uhlhorn, CCAC, σελ. 338 ἐξ.

3. Α ὕ τ ὀ θ ι, σελ. 389.

4. Α ὕ τ ὀ θ ι, σελ. 391.

ανοί έμέμφοντο, διότι είχε πωλήσει τὰ ιερά σκευή τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. «Εἶναι ἀσυγκρίτως ὠφελιμώτερον», ἔλεγεν, ἀντικρούων τοὺς κατηγοροὺς αὐτοῦ, «τὸ σφύζειν ψυχὰς διὰ τὸν Κύριον ἢ τὸ διατηρεῖν τὸν χρυσόν. Ἡ Ἐκκλησία δὲν ἀποκτᾷ χρυσόν πρὸς θησαυρισμόν, ἀλλ' ἵνα διανέμη αὐτὸν καὶ βοηθῇ δι' αὐτοῦ τοὺς δυστυχεῖς. Διότι τί θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ἀπαντήσωμεν, ἐὰν ὁ Κύριος ἤθελεν ἐρωτήσῃ ἡμᾶς· Διατί ἀφήσατε νὰ ἀποθάνωσι τόσοι πτωχοὶ ἐκ πείνης; Διατί τόσοι αἰχμαλῶτοι ἀπήχθησαν εἰς ξένας χώρας καὶ δὲν ἐξηγοράσθησαν; Διατί ἐφονεύθησαν τόσοι πολλοὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν; Θὰ ἦτο προτιμώτερον νὰ σώσητε τὰ ζῶντα παρὰ τὰ μετάλλια σκευή. Καὶ τί ἤθελες ἀπαντήσῃ; Θὰ ἡδύνασο νὰ εἴπῃς, ὅτι ἐφοβήθην μήπως ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ στερηθῇ τῶν ἀπαραιτήτων κοσμημάτων; Εἰς ταῦτα οὗτος θὰ σοῦ ἀπήντα· Τὰ μυστήρια, μὴ εἶναι ἀντικείμενα ἀγορᾶς, οὐδεμίαν ἔχουσιν ἀνάγκην χρυσοῦ, οὐδὲ γίνονται ἀποδεκτὰ χάριν τοῦ χρυσοῦ. Διακόσμησις τῶν μυστηρίων εἶναι ἡ σωτηρία τῶν αἰχμαλώτων. Ὁ Χριστὸς ἠλευθέρωσεν αὐτούς. Ἴδού εἶδος χρυσοῦ μεγίστης ἀξίας, χρήσιμος χρυσός, ὁ χρυσός τοῦ Χριστοῦ, ὅστις ἐλευθεροῖ ἀπὸ τοῦ θανάτου, περισφύζει τὴν σεμνότητα καὶ διατηρεῖ τὴν ἀγνότητα. Προτιμήσα νὰ ἐλευθερώσω τοὺς αἰχμαλώτους τούτους μᾶλλον ἢ νὰ φυλάξω τὸν χρυσόν. Οἱ μακροὶ κατάλογοι τῶν ἐξαγορασθέντων εἶναι ἀσυγκρίτως ἐλκυστικώτεροι ἢ ἡ λάμψις τοῦ χρυσοῦ»¹.

Τὸ ἔργον τῆς ἀγάπης τῆς Ἐκκλησίας δὲν περιωρίζετο εἰς τὰ ὅρια ἐκείνου, ὅπερ ἔθεωρεῖτο ὡς καθαρὰ φιλοπατρία ἐκδηλουμένη εἰς τὴν ἐκ νέου ἀπόδοσιν πολιτῶν εἰς τὴν πατρίδα καὶ κληρικῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἐξετείνετο καὶ πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτως, ἔταν κατόπιν τῆς νίκης τοῦ Θεοδοσίου τοῦ II ἐναντίον τῶν Περσῶν (τῷ 422 μ.Χ.) ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ πολλοὶ Πέρσαι αἰχμαλῶτοι, ὁ Ἀκάκιος, ἐπίσκοπος Ἀμίδης, συνεχάλεσε τὸν κλῆρον τῆς ὑπ' αὐτὸν Ἐκκλησίας καὶ εἶπεν εἰς αὐτόν· «Ὁ Θεὸς ἡμῶν οὔτε δίσκων, οὔτε ποτηρίων χρήζει. Οὔτε γὰρ ἐσθίει, οὔτε πίνει, ἐπὶ μὴ προσδεῆς ἐστίν. Ἐπεὶ τοίνυν πολλὰ κειμήλια χρυσᾶ τε καὶ ἀργυρᾶ ἢ ἐκκλησία ἐκ τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν προσηκόντων αὐτῇ κέκτηται, προσήμιοι ἐκ τούτων ρύσασθαι τε τοὺς στρατιωτῶν αἰχμαλώτους καὶ διαθροῦσαι αὐτούς». Καὶ τῇ συναινέσει σύμπαντος τοῦ κλήρου, τὰ πολύτιμα σκευή ἐπωλήθησαν καὶ διὰ τῶν εἰσπραχθέντων χρημάτων ἐξηγοράσθησαν οἱ αἰχμαλῶτοι καὶ ἐστάλησαν εἰς τὰς πατρίδας αὐτῶν, ἐφοδιασθέντες δι' ὅλων τῶν ἀναγκασιούτων αὐτοῖς κατὰ τὸ ταξίδιον².

Γενικὸν συμπέρασμα

Ἡ ὑπὸ τῆς νέας πίστεως ὑπαγορευομένη καὶ ἐμπνεομένη ἐν τῇ πράξει πρόνοια περὶ τῶν ἐνδεῶν καὶ ὄλων τῶν ἐν ἀνάγκαις εὐρισκομένων, ἀρξάμενη

1. De off. ministrorum, II, 28 MPL, 16,147A.

2. Σωκράτους, Ἐ. Ἱ, VII, 21, MPG, 67,748C5 ἐξ.

ὑπὸ μορφήν ἐλεημοσύνης τῶν ἰδιωτῶν Χριστιανῶν καὶ βαθμιαίως διὰ μέσου τῆς ἐνορίας εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπισκόπου μεταβίβασθεῖσα, προήχθη τελικῶς εἰς πλήρως ὀργανωμένον σύστημα κοινωνικῆς προνοίας ὑπὸ μορφήν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων. Ἐν τῇ μητρικῇ αὐτῆς φροντίδι ἡ Ἐκκλησία ἤνοιξε τὰς ἀγκάλας αὐτῆς, ἐν αἷς πᾶν εἶδος ἀνθρωπίνης δυστυχίας εὖρε καταφύγιον καὶ θεραπείαν. Ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ καὶ τὰ μετ' αὐτῆς ἀρρήκτως συνδεδεμένα δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ἀδιάφορον ἂν οὗτος ἀνῆκεν εἰς τοὺς οἰκειοὺς τῆς πίστεως ἢ οὐ, περιεβλήθησαν ἀνωτέραν ἀξίαν ἐντελῶς ἀγνωστον μέχρι τοῦδε, πλεῖστα δὲ ἐξέχοντα πρόσωπα μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τῆς νέας πίστεως οὐδαμῶς ἐθεώρησαν ἀνάξιον δι' ἑαυτὰ ἔργον νὰ ἀφιερῶσιν ὀλόκληρον τὴν ζωὴν αὐτῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἀγάπης ὑπὲρ τῶν δυστυχῶν, δι' οὓς ὁ παλαιὸς κόσμος πολὺ ὀλίγην, εἰ καὶ τινα, συμπάθειαν ἠσθάνετο. Πράγματι δέ, ὡς λίαν εὐγλώττως παρατηρεῖ ὁ Uhlhorn¹, «ἤτο λαμπρὸν τὸ θέαμα νὰ βλέπη τις τὸν ἐπίσκοπον καθ' ἑκάστην ἐν τῷ μέσῳ τῶν πεινόντων, ὡς τὸν γενναϊόδωρον διανομέα τῆς ἐλεημοσύνης, ἀπὸ τὸν ὁποῖον οἱ πάντες προσδοκῶσιν ὅσον τὸ δυνατὸν ἀποτελεσματικωτέραν βοήθειαν... τὸν ἐπίσκοπον, παρὰ τῷ ὁποίῳ ὁ ξένος εὐρίσκει ἄσυλον, ὁ ἀσθενὴς περιθάλψιν, τὸν ἐπίσκοπον, ὅστις πωλεῖ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἐπιπλα καὶ τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκευὴ τὰ διὰ τὴν θείαν Εὐχαριστίαν προοιζόμενα, ἵνα ἀποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς αἰχμαλώτους, καὶ διάγει ὁ ἴδιος ζωὴν πτωχοῦ, ἵνα καταστήσῃ νοητὸν εἰς τοὺς πτωχοὺς, ὅτι πᾶν ὅ,τι ἡ Ἐκκλησία ἔχει ὡς ἴδιον εἰς τὴν ἑαυτῆς κατοχὴν ἀνήκει κατ' ἀποκλειστικὸν δικαίωμα εἰς τοὺς πτωχοὺς. Νὰ βλέπη ἕνα Βασίλειον περιποιοῦμενον τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς λεπροὺς ἰδίαις χερσίν· ἕνα Χρυσόστομον ἐν μέσῳ τῆς Βυζαντινῆς τρυφῆς, ζῶντα ἐν ἀπλότῃ καὶ σεμνοπρεπείᾳ, τρέφοντα ἡμερησίως ἐπτακισχιλίους πτωχοὺς· ἕνα Ἀμβρόσιον, ὑπερήφανον Ρωμαῖον, ἀλλ' ἐν ταῦτῳ καὶ ταπεινόφρονα Χριστιανόν, ἀντιμετωπίζοντα καὶ ἐλέγχοντα τὸν αὐτοκράτορα, πλὴν εὐρισκόμενον εἰς καθημερινὴν ἐπαφὴν μετ' ὄλων τῶν πτωχῶν τῆς Ἐκκλησίας του· ἕνα Αὐγουστῖνον φλεγόμενον ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας νὰ ἔχη δι' ἑαυτὸν μὲν οὐδὲν ἔνδυμα, πλὴν ὅμως νὰ διαθέτῃ τόσα πολλά, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἐνδύῃ πάντα πτωχὸν ἀδελφόν· ἕνα Γρηγόριον αἰσθανόμενον καιρίως καὶ βαθέως, καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, τὴν δυστυχίαν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ καὶ ὅμως γινόμενον ἐκτὸς ἑαυτοῦ ἐξ ἀγανακτῆσεως, ὅταν ἄτομόν τι ἀπέθνησκεν ἐκ τῶν στερήσεων». Τὸ σύστημα φιλανθρωπίας, ὅπερ ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις καὶ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης δὲν ἤσκησεν ἐπίδρασιν εὐεργετικὴν μόνον ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἐρεξῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνικῆς προνοίας τῆς τε Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας, ὡς ὁ πρόδρομος καὶ τὸ κατὰ πρόληψιν ὑπόδειγμα τῶν θαυμασιῶν ἰδρυμάτων κοινωνικῆς φιλανθρωπίας τῶν μετὰ ταῦτα, ἀκόμη δὲ καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς, χρόνων.

1. G. Uhlhorn, CCAC, σελ. 271,